

LAUREA

Lähentyvätkö avio- ja avoero tulevaisuudessa lainsäädännöllisesti?

• •

Korpi-Hallila, Heini

Koskiola, Annika

2009 Hyvinkää

Laurea-ammattikorkeakoulu
Laurea Hyvinkää

Lähentyvätkö avio- ja avoero lainsäädännöllisesti tulevaisuudessa?

Heini Korpi-Hallila, Annika Koskiola
Liiketalouden koulutusohjelma
Opinnäytetyö
Kesäkuu, 2009

Heini Korpi-Hallila, Annika Koskiola

Lähentyvätkö avio- ja avoero tulevaisuudessa lainsäädännöllisesti?

Vuosi 2009 Sivumäärä 52

Opinnäytetyömme käsittelee avio- ja avoerotilanteita tämänhetkisen lainsäädännön pohjalta sekä mahdollisia tulevia muutoksia avoerotilanteissa oikeusministeriön työryhmämietinnön lakiehdotuksen toteutuessa. Tällä hetkellä Suomessa ei ole olemassa avoliittolainsäädäntöä. Tämä aiheuttaa ongelmia riitaisissa avoerotilanteissa, koska avopareihin sovelletaan samoja lakeja kuin täysin toisilleen vieraisiin ihmisiin. Näitä lakeja ei ole tarkoitettu ratkaisemaan nopeita toimia vaativia riitatilanteita.

Avoliitot ja siten myös avoerot ovat selkeästi lisääntyneet viimeisten parinkymmenen vuoden aikana. Olosuhteet avoliitoissa ovat käytännössä lähentyneet avioliittoja. Avoliitot ovat nykypäivänä suosittu perhemuoto ja koskevat yhä useampaa suomalaista. Avoliitto voi olla pitkäaikainen ja sen päättyessä omaisuuden jako voi olla yhtä monimutkaista kuin avioliitonkin jälkeen. Avopuolisoilla on keskinäinen sopimusvapaus, mutta riitatilanteet omaisuuden jaossa nostavat ongelmat esille. Oikeusministeriön työryhmän ehdottaa säädettäväksi lakia yhteistalouden purkamisesta avoliiton päättyessä. Tämä laki turvaisi avoliiton päättyessä heikomman osapuolen asemaa, mutta kuitenkin säilyttäisi sopimusvapauden avopuolisoiden välillä. Toteutuessaan laki myös selkeyttäisi viranomaisten toimintaa ja yhdenmukaistaisi avopuolisoihin koskevia ratkaisuja. Työmme tarkoituksena on lakiehdotukseen perustuen pohtia avopuolisoiden asemaa tulevaisuudessa erotilanteessa verrattuna nykyiseen tilanteeseen. Pohdimme myös ovatko avoerotilanteet lähentymässä lainsäädännöllisesti avioeroja.

Opinnäytetyömme on tutkielmatyyppinen ja tutkimusaineistonaamme olemme käyttäneet oikeuskirjallisuutta, oikeusministeriön työryhmämietintöä, oikeustapauksia ja ajankohtaista lainsäädäntöä.

Johtopäätöksenämme on, että avoliitot ovat lähentyneet avioliittoja ja siten erotilanteissa esiintyy paljon samoja ongelmia. Suurimmat ongelmat liittojen päättyessä liittyvät omaisuuden jakoon. Toteutuessaan lakiehdotus toisi oikeudenmukaista kohtelua avopuolisoihin yhteistalouden päättyessä. Avoerotilanteisiin kaivataan omaa lainsäädäntöä ja lakiehdotus toisi ratkaisun tähän tarpeeseen.

Asiasanat avioero
 avoero
 eroaminen
 lakiehdotus
 omaisuudenjako

Heini Korpi-Hallila, Annika Koskiola

Will marriages and common-law-marriages converge in the future legislation?

Year 2009

Pages 52

In our dissertation we want to discuss various cases of divorce in marriage and common-law-marriage situations based on current legislation and prospective changes, should the law proposal prepared by a workgroup of the Ministry of Justice be actualized. Currently there is no common-law marriage divorce legislation in Finland. Complications arise in contentious common-law-marriage divorce situations, since the same laws are applied to cohabiting partners and to two people who are total strangers to each other. These laws are not intended for solving disputes that require fast measures.

Common-law-marriages and thus also -divorces have noticeably increased during the last two decades. The circumstances in common-law-marriages have practically become closer to marriages. Nowadays common-law-marriages are a popular base for forming a family, and are thus concerning an even greater percentage of the Finnish population. Common-law-marriages may be long-term and the division of property at their expiration can be equally complex as in marriage situations. The cohabiting partners have a bilateral freedom of accord, but issues are brought upon by matters of dispute. The workgroup of the Ministry of Justice proposes a law to be enacted on the dissolving of shared households. This law would protect the position of the weaker party, without still affecting the freedom of accord between cohabiting partners. Should this law be enacted, it would clarify the procedures of public authority and unify decisions concerning cohabiting partners. The aim of our work is to discuss the position of cohabiting partners in divorce in the future, based on the law proposal, compared to the current situation. Additionally, we consider, whether divorce situations in common-law-marriages and marriages are converging in the future legislation.

Our dissertation follows the research format, and as research material we have used law literature, the law proposal prepared by the workgroup of the Ministry of Justice (Oikeusministeriön työryhmämietintö), law cases and current legislation.

Our conclusion is that common-law-marriages are converging with marriages and thus divorce situations pose many similar problems. The most intense problems as the relationships come to an end are related to the division of property. Should this law be enacted, it would guarantee fair treatment for cohabiting partners in the dissolving of shared households. Common-law-marriage divorces are lacking exact legislation and the law proposal would bring a solution to this situation.

Key words divorce
common-law-marriage
separation
law proposal
division of property

Sisällys

1	Johdanto.....	8
2	Avoliitto.....	10
2.1	Yleistä.....	10
3	Avioeroon liittyvät yleiset kysymykset	10
3.1	Avioeron historiaa	10
3.2	Yhteiselämän lopettaminen	10
3.3	Avioero.....	11
3.3.1	Avioero harkinta-ajan perusteella	11
3.3.2	Ero ilman harkinta-aikaa	12
3.3.3	Avioeron liitännäisasiat	12
3.3.4	Sukunimen muuttaminen liiton purkaututtua	13
4	Aviovarallisuusjärjestelmä.....	13
4.1	Omaisuuksien erillisuus.....	13
4.1.1	Omisuuden määräytymisestä avioliitossa	13
4.1.2	Avio-oikeus	14
4.1.3	Avio-oikeudesta vapaa omaisuus	14
4.2	Omaisuuksien ositus	16
4.2.1	Osituslaskelma	17
4.2.2	Tasinko	17
4.2.3	Osituksen toteuttamistavat	17
4.2.4	Osituksen moite.....	18
4.2.5	Osituksen sovittelu	19
4.3	Omaisuuksien erottelu	20
4.4	Vallinnanrajoitukset	20
4.5	Velkasuhteet	21
4.6	Aviopuolisoiden välisiin oikeustoimiin liittyvä erityissääntely	21
4.6.1	Puolisoiden väliset lahjat	21
4.6.2	Osituksen esisopimus.....	22
4.7	Elatus avioeron jälkeen	23
5	Avoliitto	24
5.1	Yleistä.....	24
5.2	Historiaa	26
6	Avioero	26
6.1	Aviopuolisoiden väliset varallisuussuhteet	27
6.1.1	Omisuussuhteet	27
6.1.2	Kompensaatiokanteet.....	28
6.1.3	Asunnon yhteisomistus ja avoliiton purkautuminen.....	29
6.1.4	Aviopuolisoiden sopimukset liiton purkautumisen varalta	31

6.1.5	Avoliittoon liittyviä lainsäädännöllisiä seikkoja	31
6.1.6	Avio- ja avoeron varallisuusjärjestelyt velkojen näkökulmasta	33
7	Työryhmän mietintö lakiuudistusta varten	34
7.1	Mistä lakiehdotuksessa on kysymys	34
7.2	Esiteksen pääasiallinen sisältö ja taustaa mietinnölle	35
7.3	Lainsäädäntö tällä hetkellä	36
7.3.1	Asumismuodoista	36
7.3.2	Yhteiselämän lopettaminen ja siihen liittyvät kysymykset	37
7.3.3	Sopimukset ja erimielisyydet	37
7.3.4	Nykytilanne yhteenvetona	37
7.4	Oikeusministeriön työryhmämietinnön tavoitteita ja keskeisiä ehdotuksia.....	38
7.5	Keskeiset muutokset opinnäytetyön osalta	39
7.5.1	Säätelyn soveltamisala	39
7.5.2	Omistussuhteet	39
7.5.3	Korvaukset yhteistalouden hyväksi annetusta panoksesta	40
7.5.4	Asumisen turvaaminen avoliiton päätyttyä.....	40
7.5.5	Pesänjakaja.....	41
7.5.6	Taloudelliset vaikutukset.....	41
7.5.7	Vaikutukset viranomaisiin	42
7.5.8	Vaikutukset yhteiskuntaan	43
7.6	Perusteluja lakiehdotuksille	43
8	Yhteenvetoa ja johtopäätöksiä	48
	Lähteet	52

Lyhenteet

AL	Avoliittolaki (234/1929)
KKO	Korkein oikeus
OikTL	Laki varallisuus oikeudellisista oikeustoimista (228/1929)
YhtOmL	Laki eräistä yhteisomistussuhteista (180/1958)

1 Johdanto

Avoliittojen määrä on kasvanut tasaisesti viime vuosikymmeninä. Lainsäädäntö ei ole tässä asiassa pysynyt mukana, joka tarkoittaa sitä, että Suomessa ei ole avoliittoja koskevaa lainsäädäntöä ollenkaan. Suuri osa suomalaisista elää avoliitossa ja on tällöin lainsäätelyn ulkopuolella. Tällä hetkellä riitaisissa avoerotilanteissa ratkaisuna käytetään sellaista lainsäädäntöä, jota ei ole tarkoitettu ratkaisemaan nopeita toimia vaativia tilanteita. Lainsäädännössä avopuolisot rinnastetaan toisilleen täysin vieraisiin henkilöihin. Avopuolisoiden on keskenään sopimusvapaus. Oikeusministeriön työryhmän mietintö ehdottaa tältä osin lakimuutosta, jolloin tulevaisuudessa avoliiton päättyessä yhteistalouden purkamista koskisi oma lakinsa. Jos lakiehdotus toteutuu sellaisenaan, se säilyttää edelleen avopuolisoiden välisen sopimusvapauden, mutta turvaa paremmin heikomman osapuolen aseman eron tullessa. Toteutuessaan lakiehdotus lähentää aviopuolisoiden ja avopuolisoiden asemaa erotilanteessa. Tuleva lainsäädäntö ei kuitenkaan olisi yhtä pakottava kuin avioliittolaki, koska avopuolisoiden sopimusvapaus säilytettäisiin ennallaan.

Kiinnostuimme aiheesta, koska avoliitot ovat selvästi yleistyneet viimeisten vuosikymmenten aikana eikä lainsäädäntö säätele avopuolisoiden keskinäisiä suhteita millään tavoin. Vuonna 1980 avopareja oli Suomessa noin 100 000, kun taas vuonna 1990 avopareja oli jo lähes 190 000 eli avoparien määrä oli lähes tuplaantunut kymmenessä vuodessa. 2000-luvulle tultaessa avopareja oli jo noin 260 000. Määrä on edelleen kasvanut ja vuonna 2007 avopareja olikin jo hieman yli 300 000. Samaan aikaan avioparien määrä on hieman laskenut, vaikka Suomen väestön lukumäärä on ollut kasvussa. Vuonna 1980 aviopareja oli hieman yli miljoona, kun taas vuonna 2007 aviopareja oli enää noin 950 000. (www.stat.fi)

Pohdimme opinnäytetyössämme avioeron ja avoeron tämänhetkisiä eroavaisuuksia sekä tutkimme oikeusministeriön työryhmän mietintöön perustuen mahdollisen avoeroa koskevan lainsäädännön vaikutuksia avopareihin ja vertaamme vaikutuksia tämänhetkiseen avioliittolakiin ja sen vaikutuksiin aviopareihin. Rajasimme opinnäytetyömme koskemaan ainoastaan avio- ja avopuolisoita, emme huomioi työssämme rekisteröityjä parisuhteita. Avio- ja avoliitto voi purkautua kahdella eri tavalla; puolisojen eroon tai toisen puolison kuolemaan. Tässä työssä käsittelemme ainoastaan ensimmäistä tilannetta, jolloin emme ota kantaa toisen puolison kuolemasta seuraaviin seikkoihin. Emme myöskään käsittele työssämme erosta aiheutuvia asioita, jotka koskevat lasten asemaa eron jälkeen. Olemme tutkineet ainoastaan Suomen lainsäädäntöä. Olemme myös rajanneet työryhmän lakiehdotuksesta ne kohdat pois, jotka olemme rajanneet kokonaisuudessaan opinnäytetyöstämme. Tällöin emme siis ole kattavasti esitelleet koko lakiehdotuksen sisältöä.

Tavoitteenamme on ollut pohtia kattavasti avio- ja avoeron eroavaisuuksia ja niiden vaikutuksia puolisoitten keskinäisiin suhteisiin sekä taloudelliseen asemaan. Apuna olemme käyttäneet korkeimman oikeuden ratkaisuja selvittämään oikeuskäytäntöä tilanteissa, joihin soveltuva lainsäädäntöä ei Suomessa vielä ole. Tutkielmatyypissä opinnäytetyössämme olemme käyttäneet lähteenä myös oikeuskirjallisuutta, ajankohtaista lainsäädäntöä ja oikeusministeriön työryhmän mietintöä.

2 Avioliitto

2.1 Yleistä

Avioliittolain mukaan avioliittoon ei saa mennä alle kahdeksantoistavuotias. Poikkeusluvan avioliiton solmimiselle voi kuitenkin erityisistä syistä saada oikeusministeriöltä. Avioliittoa ei voi solmia myöskään, mikäli aikaisempi liitto on vielä voimassa. Omien vanhempien ja muiden suoraan takenevassa polvessa olevien sukulaisten kanssa ei saa mennä avioliittoon. Avioliittoon ei myöskään saa mennä lasten tai muiden alenevassa polvessa olevien sukulaisten kanssa eikä sisarusten tai puolisisarusten. Avioliitto solmitaan vihkimällä, jota ennen on maistraatin suoritettava esteidentutkinta. Vihkiminen voidaan toimittaa joko kirkollisena tai siviilivihkimisenä. Vihkimisessä tulee kummankin kihlakumppanin olla läsnä ja toimitus tulee tapahtua todistajien läsnä ollessa. Vihkijän on kysyttävä kummaltakin erikseen, tahtovatko nämä solmia avioliiton kihlakumppaninsa kanssa ja kummankin on vastattava kysymykseen myöntävästi. Myöntävän vastauksen jälkeen vihkijän on todettava kihlakumppanit aviopuolisoiksi. Jollei muotomääräyksiä noudateta, on vihkiminen mitätön. (Kangas 2006, 185-187)

3 Avioeroon liittyvät yleiset kysymykset

3.1 Avioeron historiaa

Vuosina 1571-1929 saattoi avioeron Suomessa saada vain huoruuden tai omavaltaisen hylkäämisen perusteella. Syyllisyysperiaatteelle rakentunut erojärjestelmä oli voimassa vuosina 1929-1987, jolloin avioeron sai, jos oli tehnyt huorin tai muun siihen rinnastuvan haureellisen teon, tartuttanut puolisoon avioliiton aikana sukupuolitaudin, tavoitellut puolison henkeä tai esimerkiksi väärinkäyttänyt jatkuvasti huumausaineita. (Kangas 2006, 194)

Vuosina 1948-1987 voimassa olleen järjestelmän mukaan avioeropäätöstä edelsi päätös asumuserosta, jonka sai esimerkiksi pysyvän välien rikkoutumisen takia. Asumuseropäätöksen jälkeen puolisoiden oli muutettava erilleen asumaan tai muuten asumuserotuomio raukesi. Vuoden erillään asumisen jälkeen puoliset voitiin tuomita jommankumman vaatimuksesta avioeroon. (Kangas 2006, 194)

3.2 Yhteiselämän lopettaminen

Yhteiselämän lopettamisesta säännellään avioliittolaissa. Käräjäoikeudelta voidaan vaatia päätöstä siitä, kumpi puolisoista saa jäädä asumaan yhteisenä kotina käytettyyn asuntoon. Yhteiselämän lopettamista koskeva vaatimus voidaan esittää sekä omistusasunnon että vuokra- tai asumisoikeusasunnon osalta. Vaatimus voidaan esittää avioliiton aikana, avioeroa koskevan oikeudenkäynnin yhteydessä tai vielä sen jälkeen, kun avioero on tullut

lainvoimaiseksi. Puolisot voivat tehdä yhteiselämän lopettamista koskevan hakemuksen yhdessä tai erikseen. Yhdessä tehty hakemus on käytännössä harvinainen. (Aarnio & Kangas 2002, 21; Kangas 2006, 192; Litmala 2002, 16)

Yhteiselämän lopettamista koskeva päätös on kolmiosainen. Ensinnäkin tuomioistuin päättää siitä, kumpi puolisoista on enemmän asunnon tarpeessa ja saa jäädä asumaan yhteiseen kotiin. Sen lisäksi toinen puolisoista voidaan velvoittaa muuttamaan pois yhteisestä kodista. Jos puoliso ei noudata päätöstä, voidaan hänelle hakea häätöä. Ratkaisuun ei vaikuta, kumpi asunnon omistaa tai kumman nimissä vuokrasopimus on. (Litmala 2002, 16-17; Makkonen 2005, 35) Kolmanneksi tuomioistuin voi antaa toiselle puolisolle oikeuden käyttää toisen omistamaa irtainta omaisuutta, joka kuuluu puolisojen yhteisesti käytettäväksi tarkoitettuun asuntoirtaimistoon (Aarnio & Kangas 2002, 22).

Yhteiselämän lopettamista koskeva päätös on voimassa enintään kaksi vuotta. Päätös raukeaa tätä aikaisemmin silloin, kun puolisojen välillä toimitettu ositus tai omaisuuden erottelu saa lainvoiman. (Kangas 2006, 194)

3.3 Avioero

Avioliittolain 25 §:n mukaan puolisoilla on aina oikeus saada avioero. Avioero myönnetään pääasiassa joko kuuden kuukauden harkinta-ajan jälkeen tai kahden vuoden erillään asumisen perusteella. Oikeus avioeroon ei ole riippuvainen siitä, kuinka kauan on kulunut vihkimisestä. Puolisot voivat hakea avioeroa joko yhdessä tai yksin. Jos toinen puoliso hakee avioeroa yksin, varaa tuomioistuin toiselle puolisolle tilaisuuden tulla kuulluksi. Toinen puoliso ei kuitenkaan voi estää avioeron saamista vastustamalla tätä. (Aarnio & Kangas 2002, 24-25; Kangas 2006, 195)

3.3.1 Avioero harkinta-ajan perusteella

Noin 90 % avioeroista tuomitaan harkinta-ajan perusteella. Harkinta-aikaan perustuva avioero muodostuu kahdesta vaiheesta. Avioero laitetaan vireille ns. ykkösvaiheen hakemuksella ja saatetaan vähintään kuuden kuukauden harkinta-ajan kuluttua jatkokäsittelyyn ns. kakkosvaiheen hakemuksella. Määräaika kakkosvaiheen hakemukselle on vuosi harkinta-ajan alkamisesta. (Litmala 2002, 9)

Avioeroprosessin voi käynnistää kumpi tahansa puolisoista tai molemmat puolisot erikseen. Harkinta-ajan päätyttyä puolisot voivat vaatia avioeroa yhdessä tai kumpikin erikseen riippumatta siitä, kenen aloitteesta prosessi alun perin käynnistyi. (Aarnio & Kangas 2002, 24; Kangas 2006, 195)

Avioeroa haetaan jommankumman puolison kotipaikan käräjäoikeudesta ja avioeroasia tulee vireille, kun hakemus saapuu käräjäoikeuden kansliaan. Jos puoliset jättävät yhteisen hakemuksen avioliiton purkamisesta, alkaa harkinta-aika siitä, kun hakemus on saapunut. Toisen puolison yksin tehdessä hakemuksen harkinta-aika alkaa kulua, kun hakemus annetaan tiedoksi toiselle puolisolle. (Aarnio & Kangas 2002, 26-27; Litmala 2002, 9)

Vasta harkinta-ajan kuluttua umpeen puoliset voivat vaatia avioeroa. Puoliset voivat vaatia avioeroa yhdessä tai vain jompikumpi puolisoista, riippumatta siitä kumpi on avioeron laittanut vireille. Näin avioeroasia tulee toistamiseen käräjäoikeuden käsiteltäväksi. Ns. toisen vaiheen avioerovaatimus on tehtävä ennen kuin vuosi on kulunut harkinta-ajan alkamisesta. Liian myöhään esitetty vaatimus jätetään tutkimatta ja, mikäli vaatimusta ei esitetä ollenkaan, lakkaa avioeroasia olemasta vireillä. (Aarnio & Kangas 2002, 28)

3.3.2 Ero ilman harkinta-aikaa

Avioeron voi saada ilman harkinta-aikaa, jos puoliset avioeroa haettaessa ovat asuneet keskeytyksettä viimeiset kaksi vuotta erillään. Erillään asumisen käräjäoikeus toteaa väestötietojärjestelmästä. Jos puoliset eivät ole virallisesti asuneet erillään, on hakijan tehtävä näyttää se toteen esimerkiksi todistajan lausunnon avulla. Puoliset voivat tehdä hakemuksen yhdessä tai toinen puoliso yksin. Toisen puolison hakiessa avioeroa yksin, ei ole merkitystä, vastustaako toinen puoliso eroa vai suostuuko hän siihen. (Litmala 2002, 11; Makkonen 2005, 21-22)

Puolisoilla on oikeus saada avioero ilman harkinta-aikaa myös eräissä muissa, varsin harvinaisissa tilanteissa. Puoliset on tuomittava avioeroon ilman harkinta-aikaa, jos avioliitto on solmittu eräiden hyvin läheisten sukulaisten kesken. Virallisen syyttäjän on viran puolesta nostettava kanne ja vaadittava avioeroa, jos aviopuoliset ovat toisilleen sukua suoraan takenevassa ja etenevässä polvessa tai sisaruksia taikka puolisisaruksia. Avioeron saa myös heti, jos avioliitto on solmittu aikaisemman avioliiton ollessa vielä voimassa. Näissä tilanteissa aviopuolisoilla ei ole edes oikeutta jatkaa avioliittoa, vaikka he niin haluaisivatkin. (Kangas 2006, 197; Litmala 2002, 11)

3.3.3 Avioeron liitännäisasiat

Avioeron yhteydessä voidaan vaatia tuomioistuinta samalla antamaan esimerkiksi ratkaisu lapsen huollosta, tapaamisoikeudesta ja elatuksesta. Näitä vaatimuksia kutsutaan avioeron liitännäisvaatimuksiksi. Muita kuin lapsen asemaa koskevia liitännäisvaatimuksia voivat olla esimerkiksi yhteiselämän lopettamista tai pesänjakajan määräämistä koskeva vaatimus. (Kangas 2006, 197; Litmala 2002, 11-12)

3.3.4 Sukunimen muuttaminen liiton purkauduttua

Vuonna 2004 noin 79,5 % avioliittoon menneistä valitsi puolisoiden yhteiseksi sukunimeksi miehen sukunimen. Vain noin 1,2 % valitsi yhteiseksi sukunimeksi naisen sukunimen. (Kangas 2006, 202-203)

Avioeron jälkeen puolisoilla on oikeus luopua aviopuolisoltaan saamastaan sukunimestä. Eronnut puoliso voi ottaa sukunimekseen sen sukunimen, joka hänellä oli viimeksi naimattomana ollessaan. Nimenmuutos tehdään kirjallisella ilmoituksella kotikunnan maistraattiin. Nimenmuutoksen voi tehdä, kun avioeropäätös on tullut lainvoimaiseksi. (Aarnio & Kangas 2002, 31)

Laki ei velvoita muuttamaan sukunimeä avioeron jälkeen eikä entinen puoliso tai hänen sukulaisensa voi sitä vaatia. Uudelleen avioiduttaessa tämä nimi voidaan säilyttää edelleen. (Kangas 2006, 208)

4 Aviovarallisuusjärjestelmä

Aviovarallisuusjärjestelmän pääperiaatteiden mukaan kumpikin puoliso omistaa oman omaisuutensa. Puolisoilla on avio-oikeus toisen puolison omaisuuteen, puolisoiden velat ja velkavastuut ovat erillisiä elatusvelkoja lukuun ottamatta sekä puolisoilla on elatusvelvollisuus toisiaan kohtaan. Puolisoilla on myös sopimusvapaus avioliiton aikana (Aarnio & Helin 1992, 94-95).

4.1 Omaisuuden erillisyyden

4.1.1 Omistuksen määräytymisestä avioliitossa

Puolisoiden omistuskysymyksiä ratkaistaessa noudatetaan yleisiä siviilioikeudellisia sääntöjä. Omaisuus, joka puolisoilla on avioliittoon mennessään, kuuluu edelleen hänelle. Myös omaisuus, jonka puoliso saa avioliiton aikana, on hänen omaisuuttaan. Omistajana siis pidetään sitä, jonka nimiin omaisuus on tullut laillisella saannolla. (Kangas 2006, 236)

Nimiperiaatteesta saatetaan poiketa, jos irtain omaisuus on hankittu kummankin lukuun ja sen maksamiseen on käytetty yhteisiä varoja, mutta omaisuus on kirjattu vain toisen nimiin. Nimiperiaatteen mukaisesti kiinteän omaisuuden omistusoikeus on sillä, joka on merkitty kauppakirjaan ostajaksi. (Kangas 2006, 236)

Yhteiseksi omaisuudeksi katsotaan irtain omaisuus, josta ei tiedetä kumman puolison omaisuutta se on. Tämän vuoksi koti-irtain katsotaan usein yhteiseksi omaisuudeksi. (Kangas 2006, 237)

4.1.2 Avio-oikeus

Avioliittolain 35 §:n mukaan kummallakin puolisoilla on avio-oikeus toisen puolison omaisuuteen, jollei muuta ole määrätty tai sovittu. Avio-oikeus tarkoittaa puolison oikeutta toisen puolison omaisuuteen. (Aarnio & Kangas 1994, 12) Avio-oikeuden nojalla puoliso on oikeutettu saamaan avioliiton purkaututtua toimitettavassa osituksessa puolet puolisoitten avio-oikeuden alaisten omaisuuksien yhteenlasketusta säästöstä (Kangas 2006, 237).

Avio-oikeus toisen puolison omaisuuteen alkaa vihkimisestä, mutta koskee myös ennen avioliittoa hankittua tai saatua omaisuutta. Avio-oikeuteen ei vaikuta, milloin tai millä tavalla omaisuus on kertynyt. (Kangas 2006, 225)

Avioliiton purkautuessa avioeron johdosta, ei puolisoilla ole avio-oikeutta toisen puolison omaisuuteen, joka on ansaittu tai saatu perintönä, lahjana tai testamentin perusteella avioeron vireille tulon jälkeen. Mikäli avioeron toisen vaiheen hakemusta ei jätetä määräajassa ja avioero raukeaa, jatkuu avio-oikeus normaaliin tapaan. Vireille tullut ja sittemmin rauennut avioero ei vaikuta puolisoitten avio-oikeussuhteisiin. (Aarnio & Kangas 1994, 14)

Puolisot voivat toimittaa omaisuuden osituksen heti sen jälkeen, kun avioero on tullut vireille. Avioeroasia saattaa siis raueta vasta sen jälkeen, kun omaisuuden ositus on toimitettu. Tällaisessa tapauksessa omaisuuden ositus jää voimaan ja puolisoilla ei ole avio-oikeutta toistensa omaisuuteen, jollei osituksen jälkeen avioehtosopimuksella toisin määrätä. (Aarnio & Kangas 1994, 14)

4.1.3 Avio-oikeudesta vapaa omaisuus

Avioliittolain mukaan puolisoitten kaikki omaisuus on avio-oikeuden alaista, jos muuta ei ole säädetty. Puolisoitten omaisuus voi kuitenkin olla avio-oikeudesta vapaata omaisuutta usealla eri perusteella. (Aarnio & Helin 1992, 123)

Ei ole olemassa tiettyä omaisuutta, joka ei avioliittolain perusteella kuuluisi avio-oikeuden alaiseen omaisuuteen (Kangas 2006, 227). Sen sijaan avioliittolain 35 §:n 3 momentin mukaan ”Oikeuteen, jota ei voida luovuttaa tai joka muuten luonteeltaan on henkilökohtainen, on avio-oikeutta koskevia määräyksiä sovellettava ainoastaan sikäli, kuin ne eivät ole vastoin sitä, mitä sellaisesta oikeudesta erityisesti on voimassa.” Tällä perusteella avio-oikeudesta vapaata omaisuutta on esimerkiksi tekijänoikeus. Sen sijaan ennen avioliiton vireilletuloa tehtyyn kustannussopimukseen perustuva sopimuksen mukainen ja erääntynyt tekijänoikeustulo kuuluu avio-oikeuden alaiseen omaisuuteen. (Kangas 2006, 227)

Omaisuus voi olla avio-oikeudesta vapaata myös kolmannen henkilön tahdonilmaisuun perustuen. Lahjaan tai testamenttiin voi sisältyä määräys, jonka mukaan saajan aviopuolisolla ei ole avio-oikeutta tiettyyn omaisuuteen, sen sijaan tulleeeseen omaisuuteen eikä tämän omaisuuden tuottoon. Vastikkeellisiin saantoihin, kuten esimerkiksi kauppaan, ei voida sisällyttää avio-oikeuden poissulkevaa ehtoa. (Kangas 2006, 227-228)

Avio-oikeudesta määrääminen kuuluu omistajan oikeuksiin ja avio-oikeuden poissulkeva määräys on annettava lahjakirjassa. Kun omistusoikeus on siirtynyt lahjansaajalle, ei lahjoittaja voi enää antaa puolison avio-oikeuden poissulkevaa ehtoa. Lahjaan ei myöskään jälkikäteen voida liittää kyseistä ehtoa, ellei puoliso anna siihen suostumustaan. Puolison avio-oikeuden poissulkeva ehto on annettava kirjallisesti ja kahden esteettömän todistajan on se aina oikeaksi todistettava. (Kangas 2006, 228)

Omaisuus voi olla avio-oikeudesta vapaata myös avioehtosopimukseen perustuen. Avioehtosopimuksella avio-oikeus voidaan poistaa tai perustaa. Avioehtosopimuksella puoliset voivat määrätä, että kummallakaan puolisollla ei ole avio-oikeutta mihinkään toisen puolison omaisuuteen, kummallakaan puolisollla ei ole avio-oikeutta tiettyyn toisen puolison omaisuuteen tai toisella puolisollla ei ole avio-oikeutta mihinkään toisen puolison omaisuuteen tai tiettyyn toisen puolison omaisuuteen. Avioehtosopimuksella voidaan määrätä ainoastaan, että puolisollla on avio-oikeus tai että sitä ei ole. Avioehdolla voidaan määrätä omaisuudesta, joka puolisollla on avioehto tehdessä tai omaisuudesta, minkä hän tulee myöhemmin saamaan. (Kangas 2006, 230)

Avioehtosopimus voi sisältää lykkäviä tai purkavia ehtoja. Ehto, jonka mukaan sopimuksen oikeusvaikutukset alkavat tietyn ennalta määrätyn tapahtuman jälkeen on lykkäävä. Purkavan ehdon oikeusvaikutukset alkavat heti, mutta päättyvät jos jokin ennalta määrätty seikka ilmaantuu. Yleisten velvoiteoikeudellisten periaatteiden mukaan ehtojen on oltava hyvän tavan mukaisia. (Aarnio & Kangas 1994, 20) Päteviä ovat myös ehdot, joiden mukaan ennen avioliittoa saatu omaisuus ei kuulu avio-oikeuden alaiseen omaisuuteen tai ehdot, joiden mukaan puolisollla ei ole avio-oikeutta avioliiton aikana saatuun omaisuuteen. Avio-oikeutta voidaan rajoittaa myös tietyn omaisuusryhmän kohdalta (Kangas 2006, 231).

Avioehtosopimus voidaan tehdä joko ennen avioliiton solmimista tai sen jälkeen. Avioeron vireille tulon jälkeen avioehto ei kuitenkaan enää voida tehdä. Muutoksen avioehtoon voidaan tehdä vain laatimalla uusi avioehtosopimus. (Kangas 2006, 232)

Avioehtosopimus on määrämuotoinen sopimus ja sitä koskevat muotovaatimukset ovat tiukat. Avioehtosopimus on päivättävä, kummankin puolison allekirjoitettava ja kahden esteettömän todistajan on se oikeaksi todistettava. Mikäli jokin näistä kolmesta kriteeristä jää

toteutumatta, on avioehtosopimus pätemätön. (Kangas 2006, 233) Muotovirhe ei vanhene ja siihen voi vuosikymmentenkin jälkeen vedota jompikumpi puolisoista. Oikeus muotovirheeseen vetoamiseen on lisäksi kolmannella, esimerkiksi velkojalla tai perillisellä (Aarnio & Kangas 1994, 21).

Vaikka kummankin puolison on ilmaistava tahtonsa sitoutua oikeustoimeen, ei molempien tarvitse olla läsnä avioehtosopimusta laadittaessa. Avioehtosopimus voi olla vain toisen puolison toimesta laadittu ja toisen puolen allekirjoittama. Puolisoiden allekirjoitusten ei tarvitse olla samanaikaisia. Todistajien ei tarvitse olla paikalla avioehtoa laadittaessa eikä heidän tarvitse tietää asiakirjan sisältöä. (Aarnio & Kangas 1994, 22)

Avioehtosopimus tulee voimaan, kun se on rekisteröity maistraatissa. Kumpi tahansa puolisoista voi jättää allekirjoitetun avioehtosopimuksen maistraattiin. (Kangas 2006, 234)

Jos puoliso on asetettu konkurssiin, voi toinen puoliso yksipuolisesti poistaa avio-oikeuden tekemällä ilmoituksen maistraattiin. Perusteeksi ei riitä, että puoliso on joutunut ulosmittauksen kohteeksi tai häntä koskeva velkajärjestely on aloitettu. (Kangas 2006, 234-235)

Surrogaattiperiaatteen mukaan omaisuus säilyy avio-oikeuden alaisena tai siitä vapaana omaisuutena, vaikka se luovutuksen johdosta muuttuu toiseksi. Surrogaattiperiaate on voimassa, kunnes omaisuuden ositus on toimitettu. Ositusperusteen syntyhetken ja osituksen toimittamisen välillä tehty vastikkeellinen luovutus ei vähennä avio-oikeuden alaista omaisuutta. (Kangas 2006, 235)

4.2 Omaisuuden ositus

Puolisoiden välillä vallinnut aviovarallisuussuhde puretaan omaisuuden osituksessa. Ositusperusteita ovat avioeron vireille tulo ja toisen puolison kuolema. Juridisesti pätevää ositusta ei voi suorittaa, ellei ole olemassa ositusperustetta. Esimerkiksi ennen avioeron vireille tuloa tehty sopimus omaisuuden jaosta tulkitaan osituksen esisopimukseksi. (Kangas 2006, 263; Litmala 2002, 21)

Ositus on toimitettava, jos toinen puolisoista sitä vaatii eli toinen puolisoista ei pysty estämään osituksen toimittamista. Lain mukaan ositus ei ole pakollinen eikä sen tekemiselle ole asetettu aikarajaa. Ositus on kuitenkin hyvä toimittaa, koska toinen puoliso voi vaatia sen suorittamista pitkänkin ajan kuluttua. Osituksesta tulee aina laatia osituskirja, jotta ositus on juridisesti pätevä. (Litmala 2002, 21) Lain mukaan omaisuutta ei tarvitse jakaa välittömästi osituksen suorittamisen jälkeen. (Makkonen 2005, 32)

4.2.1 Osituslaskelma

Ositusta toimitettaessa otetaan huomioon kummankin puolison se avio-oikeuden alainen omaisuus sekä velat, joita heillä on ollut avioeron vireille tullessa. Osituksen piiriin kuuluvat ennen avioliiton solmimista omistettu omaisuus sekä avioliiton aikana hankittu omaisuus. Ositettavaan omaisuuteen kuuluu myös ennen avioeron vireille tuloa perintönä, lahjana tai testamentilla saatu omaisuus. Omaisuutta, minkä jompikumpi puolisoista on hankkinut tai saanut avioeron tultua vireille, ei oteta huomioon osituksessa. (Litmala 2002, 22; Makkonen 2005, 30)

Osituksessa omaisuudelle annetaan laskennallinen määrä ositushetken käyvän arvon mukaan. Omaisuuden määrästä vähennetään laskennallisesti velat. Jos jommallakummalla puolisoilla on velkaa enemmän kuin omaisuutta, hänen varallisuutensa arvoksi merkitään nolla. (Litmala 2002, 22; Makkonen 2005, 31)

4.2.2 Tasinko

Omaisuuden osituksen lähtökohtana on, että kummallekin puolisoille jää yhtä paljon omaisuutta sen jälkeen, kun velat on vähennetty. Osituslaskelmasta selviää kummankin puolison nettovarallisuuden määrä. Jos toisella puolisoilla on enemmän avio-oikeuden alaista omaisuutta kuin toisella, enemmän omistava on velvollinen suorittamaan toiselle tasinkoa. Tasingon suorittajalla on oikeus valita, mitä hän tasinkona luovuttaa. Pääsääntöisesti tasinko on luovutettava joko rahana tai avio-oikeuden alaisena omaisuutena. Puoliso voi myös luopua vaatimasta tasinkoa tai osaa siitä, mikäli se tapahtuu ositusperusteen syntyhetken jälkeen. (Kangas 2006, 224; Litmala 2002, 23)

Puolisolla on oikeus vaatia tasinkona työvälineitä ja muuta irtainta tavaraa, jota hän elinkeinonsa harjoittamiseksi tarvitsee. Näin voidaan kuitenkin toimia vain, jos siitä ei aiheudu tuntuvaa haittaa tasinkoa maksavalle puolisoille. (Kangas 2006, 284)

Toisen puolison konkurssi ei estä osituksen toimittamista, sillä puoliso voi kieltäytyä antamasta osituksessa tasinkoa toisen puolison konkurssivelkojille (Kangas 2006, 283).

4.2.3 Osituksen toteuttamistavat

Omaisuuden ositus voidaan suorittaa kahdella eri tavalla. Puolisot voivat sopia keskenään tai asiamiehiä apunaan käyttäen omaisuuden osituksesta eli tehdä sopimusosituksen. Jos puolisot ovat erimielisiä eivätkä saa ositusta aikaan sopimusteitse, voivat he yksin tai yhdessä hakea pesänjakajan määräämistä tuomioistuimelta. Pesänjakajan suorittaessa osituksen on kyse toimitusosituksesta. Käytännössä toimitusositus on harvinaisempi vaihtoehto. (Kangas 2006, 264)

Pesänjakajan tulee olla tehtäväänsä sopiva eli hänellä tulee olla tehtävän vaatimaa ammattitaitoa sekä hänen on oltava puolueeton. Toimitusositusta varten määrättyllä pesänjakajalla ei ole toimivaltaa käydä oikeutta puolisoiden nimissä. Puolisoiden oikeuteen hallita omaa omaisuuttaan osituksen aikana ei pesänjakajan määrääminen vaikuta. Lain mukaan pesänjakaja ei voi velvoittaa osituksen osapuolia luovuttamaan omaan hallintaansa ositettavaa varallisuutta. (Kangas 2006, 265)

Tuomioistuimen luvalla pesänjakajalla on valta suorittaa omaisuuden myynti. Myyntiluvan myöntäminen on mahdollista vain tilanteissa, joissa omaisuutta ei voida käyttää tasinkovelvoitteen täyttämiseen eikä sopivalla tavalla jakaa. (Kangas 2006, 266)

Pesänjakajan tehtävänä on pyrkiä ositustahojen väliseen sopimukseen ja siten lähentää sopimus- ja toimitusositusta toisiinsa. Vaikka osapuolet pääsisivät pesänjakajan johdolla sopimukseen, on ositus silti menettelyllisesti ja muodon puolesta toimitusositus. Toimitusositus muuttuu sopimusositukseksi ainoastaan siinä tapauksessa, että pesänjakaja vapautetaan tehtävästään. (Kangas 2006, 267)

Sopimus- ja toimitusosituksesta on laadittava osituskirja, joka on allekirjoitettava. Kun ositus suoritetaan puolisoiden välillä sopimuksella ilman pesänjakajan myötävaikutusta, on kahden esteettömän todistajan todistettava osituskirja oikeaksi. Todistajien tehtävänä on ainoastaan todistaa osapuolten allekirjoitusten asianmukaisuus eikä heidän tarvitse olla yhtä aikaa läsnä todistamassa ositusta oikeaksi. (Kangas 2006, 267) Toimitusosituksessa pesänjakaja laatii osituskirjan ja allekirjoittaa sen yksin. Tässä tapauksessa ei tarvita todistajia. Puolisot ilmoittavat hyväksymisensä allekirjoituksin osituskirjassa. He voivat myös ilmoittaa luopuvansa oikeudesta moittia ositusta, jolloin ositus tulee heti lainvoimaiseksi. (Litmala 2002, 27)

4.2.4 Osituksen moite

Mikäli puolisot eivät ilmoita osituskirjassa hyväksyvänsä ositusta ja luopuvansa oikeudesta moittia ositusta, on heillä lähtökohtaisesti oikeus moittia ositusta määrääjässä. (Litmala 2002, 27)

Sopimusosituksessa puolisot voivat moittia ositusta muotovirheen perusteella. Sopimusosituksen kuuden kuukauden moittimisen määräaika alkaa sopimuksen syntymishetkestä. Koska puolisot ovat sopimusosituksessa yhdessä sopineet osituksen sisällöstä ja lopputuloksesta, eivät he voi moittia ositusta niiltä osin. Myöskään lisävaatimuksia puolisot eivät voi pätevästi esittää. Puoliso voi moittia osituksen sisältöä ainoastaan siinä tapauksessa, että hänet on pakotettu tai erehdytetty allekirjoittamaan

osituskirja. Tältä osin ositusta moittivan puolison on pystyttävä näyttämään pakottaminen tai erehdyttäminen toteen. Tällaisessa tapauksessa moitekanne on nostettava ns. kohtuullisessa ajassa. Puoliso voi jälkikäteen vaatia osituksen sovittelua, jos hän katsoo osituksen lopputuloksen olleen kohtuuton (Litmala 2002, 28).

Toimitusosituksessa puoliset voivat moittia sekä sisältöä että muotoa. Sisältöä puoliset voivat moittia vain sen osalta, mitä pesänjakaja on jaosta yksin päättänyt ja määrännyt. Ositusta ei voi moittia niiltä osin, kun puoliset ovat jostain sopineet. Määräaika moittimiselle on kuusi kuukautta. (Litmala 2002, 29) Toimitusosituksessa määräaika moittimiselle alkaa siitä, kun pesänjakaja on antanut jakopäätöksen (Kangas 2006, 291)

4.2.5 Osituksen sovittelu

Kaikissa tilanteissa avioliittolain säännösten mukainen menettely ei johda oikeudenmukaiseen lopputulokseen. Avioliittolain 103 b §:n mukaan ositusta voidaan tällaisissa tilanteissa sovittaa. Ositusta voidaan sovittaa tilanteissa, joissa ositus johtaisi kohtuuttomaan lopputulokseen tai siihen, että toinen puolisoista saisi perusteetonta etua. Osituksen sovittelua voidaan vaatia sekä sopimusosituksessa että toimitusosituksessa. (Kangas 2006, 294, 297)

Mitä lyhyemmän aikaa avioliitto on kestänyt, sen oikeutetummaksi sovittelu on katsottu. Lyhytaikaiseksi on ohjeenluontoisesti katsottava liitto, joka on kestänyt alle viisi vuotta. Lyhytaikaisissa avioliitoissa omaisuus on yleensä peräisin avioliittoa edeltäneeltä ajalta. Esimerkiksi tilanteessa, jossa puoliso joutuisi tasinkona luovuttamaan tuntuvan osan suvultaan perintönä tulleesta omaisuudesta, korostuu puolittamisperiaatteen kohtuuttomuus. (Kangas 2006, 294)

Avioliittolain 103 b §:n mukaan sovittelua harkittaessa on otettava huomioon puolisojen panostus yhteisen talouden hyväksi ja omaisuuden säilyttämiseksi tai kartuttamiseksi. Puolisot voivat toimia yhteisen talouden hyväksi työskentelemällä ansiotyössä sekä yhtä hyvin myös työskentelemällä kotona. Ansiotyössä käyvä antaa rahallista panostusta yhteiseen talouteen. Kotityötä tekevä puoliso sen sijaan saattaa mahdollistaa toisen puolison ansiotyöskentelyn ja täten toimii perheen yhteisen talouden hyväksi. Tällaiset seikat on otettava huomioon mietittäessä osituksen sovittelua. (Kangas 2006, 294-295)

Ositusta voidaan sovittaa eri tavoin. Ensimmäinen sovittelukeino on tasinko-oikeuden rajoitus, jolloin toisen puolison oikeus tasinkoon evätään kokonaan tai osittain. Tasinko-oikeutta rajoitetaan tavallisesti tilanteessa, jossa puolisojen varallisuuserot ovat merkittävät

ja vähemmän omistavalla on avio-oikeus varakkaamman puolison omaisuuteen. (Kangas 2006, 295)

Toinen osituksen sovittelukeino on tietyn osan omaisuudesta katsominen avio-oikeudesta vapaaksi. Esimerkiksi tilanteessa, jossa tosiasiallinen yhteiselämä on päättynyt jo ennen varsinaista avioeroa ja toinen on tänä aikana hankkinut tai saanut omaisuutta. Tällainen omaisuus voidaan siirtää avio-oikeuden alaisesta omaisuudesta vapaan omaisuuden piiriin. Toinen esimerkki on tilanne, jossa toinen puoliso on ennen avioliittoa omistanut tai saanut perintönä tai lahjana omaisuutta, jonka hankintaan toinen puoliso ei ole osallistunut. Varsinkin lyhytkestoisessa avioliitossa tällaisen omaisuuden ottaminen mukaan ositettavaan omaisuuteen saattaisi johtaa kohtuuttomuuteen omistavan puolison kannalta. (Kangas 2006, 296)

Kolmas sovittelukeino on avio-oikeudesta vapaan omaisuuden käsitteleminen kokonaan tai osittain avio-oikeuden alaiseksi omaisuudeksi. Avioehtosopimuksen nojalla avio-oikeudesta vapaata omaisuutta voidaan käsitellä osituksessa joko kokonaan tai osittain avio-oikeuden alaisena omaisuutena. (Kangas 2006, 297)

4.3 Omaisuuden erottelu

Mikäli puolisoilla ei ole avio-oikeutta toistensa omaisuuteen, suoritetaan omaisuuden erottelu. Omaisuuden erottelu voidaan toimittaa vain, jos on olemassa erotteluperuste. Erotteluperusteet ovat samat kuin ositusperusteet eli vireillä oleva avioero ja puolison kuolema. (Kangas 2006, 287)

Omaisuuden erottelu suoritetaan ns. nimiperiaatteen mukaan eli omaisuus annetaan sille, jonka nimissä kyseinen omaisuus on. Jos omaisuus on molempien puolisojen nimissä, oletetaan puolisojen omistussuhteet samansuuruisiksi. (Litmala 2002, 30)

Omaisuuden erottelua koskevat samat menettelyohjeet kuin omaisuuden ositustakin. Puolisot voivat keskenään sopia omaisuuden erottelusta tai erimielisyystilanteessa hakea käräjäoikeudelta pesänjakajan määräämistä erottelua toimittamaan. (Litmala 2002, 31)

4.4 Vallinnanrajoitukset

Avioliittolaissa on poikkeuksia erillisvallinnan periaatteella, jonka mukaan kumpikin puoliso vallitsee yksin omaa omaisuuttaan. Joissain tilanteissa erillisvallinnan periaate voisi vaarantaa toisen puolison tai perheen yhteisiä etuja. Tämän vuoksi omistajapuolison vapaata vallintaoikeutta on rajoitettu. (Kangas 2006, 239)

Vallinnanrajoitusten tarkoituksena on perheen yhteisenä kotina käytetyn asunnon ja asuntoirtaimiston sekä toisen puolison työvälineiden hallinnan ja käytön suojaaminen. Tällaisen omaisuuden luovuttamiseen tarvitaan sen vuoksi toisen puolison suostumus. Toisen puolison suostumuksen tarvitseminen ei ole riippuvainen siitä, onko hänellä avio-oikeus kyseiseen omaisuuteen vai ei. (Kangas 2006, 240)

Vallinnanrajoitussäännökset ovat pakottavaa eli indispositiivista oikeutta. Keskinäisin sopimuksin puoliset eivät voi sopia luopuvansa vetoamasta vallinnanrajoitussäännösten antamaan suojaan. Myöskään sivullinen ei voi määrätä, että hänen lahjaksi toiselle puolisolle antama omaisuus ei kuulu vallinnanrajoitussäännösten soveltamisalaan. Puolisoilla on oikeus sopia, että toisella puolisollla on toista kuulematta oikeus luovuttaa vallinnanrajoituksen alaista omaisuutta. Suostumuksen on kuitenkin oltava lain edellyttämässä muodossa ollakseen pätevä. (Kangas 2006, 240)

4.5 Velkasuhteet

Kuten omaisuudessa, myös velkasuhteissa noudatetaan erillisyyisperiaatetta. Kummallakin puolisollla on oikeus itsenäisesti antaa velkasitoumus ja kumpikin puoliso vastaa yksin velasta, jonka hän on tehnyt ennen avioliiton solmimista tai sen aikana. Tämä merkitsee sitä, että toisen puolison avio-oikeuden alaista tai siitä vapaata omaisuutta ei voida ulosmitata toisen puolison velasta. Toisen puolison omaisuus ei voi myöskään joutua velallispuolison konkurssipesään. Toisaalta toisen puolison avio-oikeus ei estä omaisuuden ulosmittaamista omistajapuolison velasta. (Kangas 2006, 253)

Avioliittolain mukaan velkojen erillisyyden periaatteesta poiketaan kahdessa tapauksessa. Kyseisiä tapauksia ovat velka, jonka puoliset ovat tehneet yhdessä ja velka, joka on katsottava ns. elatusvelaksi. Kyseisistä veloista puoliset ovat solidaarisesti vastuussa eli velkoja voi vaatia kummalta tahansa yksin koko velan määrää. (Kangas 2006, 253)

4.6 Aviopuolisoiden välisiin oikeustoimiin liittyvä erityissääntely

4.6.1 Puolisoiden väliset lahjat

Avioliiton aikana puoliset voivat tehdä myös keskenään oikeustoimia. Puoliset voivat esimerkiksi myydä omaisuutta toisilleen tai perustaa keskinäisiä velkasuhteita. (Aarnio & Kangas 1994, 44) Ennen vuotta 1992 puoliso ei voinut avioliiton aikana lahjoittaa omaisuutta toiselle puolisolle (Aarnio & Helin 1992, 288). Nykyisin puoliso voi avioliittolain 45 §:n mukaan lahjoittaa omaisuutta toiselle puolisolle. Irtaimesta omaisuudesta annettua lahjaa koskee lahjanlupauslaki ja kiinteästä omaisuudesta annettua lahjaa maakaari. (Kangas 2006, 258)

Toisinaan lahjan täyttämistä edeltää tahdonilmaus, jota nimitetään lahjanlupaukseksi. Lahjan saajalle annetussa velkakirjassa tai muussa asiakirjassa tehty lahjanlupaus sitoo sen antajaa. Lahjanlupaus ei kuitenkaan sido lahjan antajan velkojaa ennen kuin lupaus on täytetty. Näkyvä muutos hallintasuhteissa merkitsee lahjan täyttämistä. Kun esine on siirtynyt lahjan saajalle, voidaan päätellä tämän saaneen omistusoikeuden. Perheen sisäisissä lahjoituksissa lahjaesine saattaa kolmannen näkökulmasta säilyä samassa taloudessa vaikka hallinnan väitetään siirtyneen. Pelkän hallintasuhteen perusteella velkoja ei voi arvioida, kumman puolison omistuksessa omaisuus on. (Aarnio & Kangas 1994, 44-45) Lahjan saaneen puolison on tehtävä irtaimen omaisuuden lahjoituksesta erityinen lahjailmoitus maistraattiin, jotta hän voi saada suojaa lahjoittajapuolison velkojia vastaan (Kangas 2006, 260).

Lahjailmoituksen tekemisestä alkaa kulua takaisinsaantiaika. Lahjanantajan joutuessa konkurssiin, voivat konkurssivelkojat peräyttää lahjan takaisin konkurssipesään, mikäli takaisinsaantilaissa säädetyt määräedellytykset täyttyvät. (Aarnio & Kangas 1994, 45) Puolisolle annetut lahjat peräytyvät muita lahjoja helpommin, sillä ne luetaan läheiselle annettuihin lahjoihin (Aarnio & Helin 1992, 290).

4.6.2 Osituksen esisopimus

Puolisot voivat tehdä sopimuksen avioeron varalta eli osituksen esisopimuksen. Osituksen esisopimus on varallisuus oikeudellinen oikeustoimi, johon sovelletaan oikeustoimia koskevia sääntöjä ja periaatteita. Sisällöltään osituksen esisopimus voi olla monenlainen. Osituksen esisopimus voi sisältää määräyksiä esimerkiksi puolison oikeudesta käyttää toiselle kuuluvaa irtainta omaisuutta, yhteisessä kodissa asumisesta ja osituksen sisällöstä. (Kangas 2006, 261)

Yleisimmin osituksen esisopimuksen kohteena on omaisuuden ositus ja tällöin esisopimus on osituksen lopputulokseen vaikuttava oikeustoimi. Erona avioehtosopimukseen on, että esisopimuksen sisällölle ei ole asetettu rajoituksia. Avioehtosopimuksella voidaan sopia vain avio-oikeuden antamisesta tai poistamisesta. (Kangas 2006, 261)

Osituksen esisopimuksessa voidaan sopia esimerkiksi tasingon määrästä, tasinkona annettavasta omaisuudesta, puolisojen keskinäisestä velkavastuusta ja siitä, että kumpikin ositustaho saa pitää oman omaisuutensa (Kangas 2006, 261).

Käytännössä osituksen esisopimuksen laatiminen ajoittuu tilanteeseen, jossa avioliiton purkautuminen on oletettavaa. Sopimuksen solmimisajankohdalle ei kuitenkaan ole asetettu rajoituksia. Osituksen esisopimus voidaan laatia milloin tahansa avioliiton aikana. (Kangas 2006, 261) Korkein oikeus on katsonut, että myös ennen avioliiton solmimista tehty sopimus avioeron varalle on pätevä (Aarnio & Helin 1992, 298).

Osituksen esisopimusta koskevia erityisiä muotomääräyksiä ei ole olemassa. Esisopimus voi olla myös suullinen, mutta käytännössä niin ei toimita suullisen sopimuksen epävarmuudesta johtuen. Suullinen sopimus on vaikea näyttää toteen erimielisyystilanteessa. Osituksen solmimiseksi käydyt sopimusneuvottelut eivät sido puolisoita. (Kangas 2006, 262)

Kirjallinenkaan osituksen esisopimus ei korvaa ositusta, vaan puolisoiden on toimitettava säädetyt muodot täyttävä ositus ositusperusteen syntymisen jälkeen. Osituksen esisopimuksen vaikutukset todetaan osituksessa. Osituksen vähimmäisvaatimuksena on, että puoliset ilmoittavat noudattavansa tehtyä osituksen esisopimusta osituksessa. Sopimusositusta koskeva asiakirja on molempien puolisoiden allekirjoitettava ja kahden henkilön oikeaksi todistettava. (Kangas 2006, 262)

Osituksen esisopimus ei kuitenkaan velvoita puolisoita tekemään sopimusositusta, vaan he voivat pyytää tuomioistuimelta pesänjakajan määräämistä ositusta varten. Tehtävään määrätyllä pesänjakajalla on päätäntävalta siihen, mikä merkitys osituksen esisopimukselle osituksessa annetaan. (Kangas 2006, 262)

Osituksen esisopimuksen sisältöön tyytymättömällä puolisoilla on oikeus esittää vaatimus esisopimuksen sovittelusta. Esisopimukseen tyytymätön puoliso voi esittää vaatimuksensa joko ennen ositusta tai osituksessa, joka toimitetaan osituksen esisopimuksen perusteella. Mikäli ositukseen on määrätty pesänjakaja, toimittaa hän sovittelun tällaisessa tapauksessa. Jollei pesänjakajaa ole määrätty ositukseen, on puolison vaadittava sitä kanneteitse tuomioistuimelta. Osituksen esisopimuksen arvioidaan sovittelussa ositusperusteen syntymisen ajankohdan mukaan. Osituksen esisopimuksen sovitteluun soveltuu huonosti avioliittolain erityinen sovittelusäännös, koska esisopimus laaditaan usein siten, että se kattaa kaikki puolisoiden keskinäiset vaatimukset. Osituksen esisopimusta sovitellaankin sen takia yleisen varallisuus oikeudellisen sovittelusäännön nojalla. Osituksen esisopimus voidaan riitauttaa myös oikeustoimen pätemättömyyden perusteella. Pesänjakaja voi myös tutkia osituksen esisopimuksen pätevyyden. (Kangas 2006, 262-263)

Osituksen esisopimus voidaan riitauttaa myös oikeustoimen pätemättömyyden perusteella. Pesänjakaja voi myös tutkia osituksen esisopimuksen pätevyyden.

4.7 Elatus avioeron jälkeen

Puolisolla on mahdollisuus esittää avioeron liitännäisvaatimuksena vaatimus avioeron jälkeisestä elatusavusta. Käytännössä toisen puolison tuomitseminen suorittamaan elatusapua toiselle on harvinaista, koska toisen puolison on oltava elatuksen tarpeessa ja toisen puolisoista kykenevä sitä suorittamaan. Elatusapua voidaan tuomita suorittamaan ainoastaan, mikäli se on kohtuullista. (Kangas 2006, 200)

Puoliso voidaan tuomita suorittamaan elatusapua toistaiseksi tai määräajaksi. Toistaiseksi voimassa oleva elatusvelvollisuus lakkaa elatukseen oikeutetun solmiessa uuden avioliiton tai elatusvelvollisen kuollessa. Elatukseen oikeutetun eläminen avioliitossa voidaan katsoa vaikuttavan siten, ettei elatusavulle enää ole tarvetta. (Litmala 2002, 39-40)

Puolisot voivat myöskin keskenään tehdä elatusapusopimuksen, jonka mukaan toinen puoliso maksaa toiselle kuukausittain tietyn summan elatusapua. Elatusapusopimus voidaan tehdä toistaiseksi tai määräajaksi. Puolisoiden tekemä sopimus voidaan vahvistaa jommankumman kotipaikan sosiaalitoimessa, jolloin puolison jättäessä elatusavun maksamatta voidaan ryhtyä perintätoimiin. (Litmala 2002, 38)

5 Avioliitto

5.1 Yleistä

Avioliittoa ei ole määritelty yksityisoikeuden alaan kuuluvassa lainsäädännössä. Yleiskielessä avioliitto katsotaan kahden eri sukupuolta olevan ihmisen parisuhteeksi, jotka eivät ole avioliitossa. Avioliiton käsitteeseen liittyy keskeisesti asuminen. Avioliitossa elävät henkilöt asuvat yleensä samassa taloudessa, mutta väliaikainen asuminen samassa osoitteessa ei tee parista automaattisesti avoparia. Avopari voi myös asua erillään. Avioliittoon kuuluu keskeisesti se, että osapuolet käyttävät varojaan yhteisiin hankintoihin sekä pitävät yhteistä taloutta. Koska avioliitto on laissa jätetty sääntelemättä, se ei velvoita avoparia erityisiin oikeusvaikutuksiin toistensa suhteen. Yhteiselämän pelisäännöt ovat avoparin yksityisasiat. Avioliittoa ei ole katsottu sellaiseksi tekijäksi, jonka perusteella toinen osapuoli voisi hakemuksesta muuttaa oman tai ei-yhteisen lapsen sukunimen kumppaninsa sukunimeksi. (Kangas 2006, 299, Gottberg 2007, 57-58.)

Laissa ei ole määritelty esteitä avioliitolle. Kuitenkaan sellaiset henkilöt, jotka eivät voi muodostaa avioliittoa, eivät voi myöskään olla avioliitossa keskenään. Avioliitossa oleva henkilö ei myöskään voi elää avioliitossa, koska Suomessa ei ole mahdollista olla yhtä aikaa osana kahdessa oikeudellisessa perheessä. Avioliitossa olevan parin yhteisen lapsen syntyessä oletetaan aina, että aviomies on lapsen isä. Isyysolettama ei koske avioliitossa syntynyttä lasta, jolloin lapsen isyys tulee erikseen vahvistaa. Jos lapsi kuitenkin syntyy pian vihkimisen jälkeen, sovelletaan välittömästi pater est- olettamaa. Tämä vapauttaa miehen isyyden selvittämiseltä ja lapsen huoltoa koskevan sopimuksen laadinnalta. (Kangas 2006, 299-300, 309-310.)

Avioliittoja on huomattavasti hankalampi tilastoida kuin avioliittoja. Avioliitot voidaan laskea rekisterimerkintöjen perusteella, mutta avioliiton tilastointiin käytetään Urpo Kankaan

mukaan seuraavaa keinoa: "Perhetilastoa laadittaessa avopari muodostetaan samassa asunnossa vakituisesti asuvista 18 vuotta täyttäneistä, eri sukupuolta olevista puolisoittomista henkilöistä, jos heidän ikäeronsa on alle 16 vuotta eivätkä he ole sisaruksia. Jos parilla on yhteinen lapsi ja he asuvat yhdessä, heitä pidetään avoparina ikäerosta huolimatta." (Kangas 2006, 301.)

Avoliittojen yleistyttyä on mietitty, pitäisikö avioliittolainsäädäntöä kehittää houkuttelevammaksi. Tällöin avioitumisesta tehtäisiin pareille edullinen ja muutoinkin hyvä vaihtoehto. Esimerkiksi jos avioeron saamisesta tehdään helppoa, se alentaa kynnystä avioitua eikä oman vapauden säilyttäminen ole enää pätevä syy jäädä avosuhteeseen. Sosiaali- ja vero-oikeuden avulla olisi periaatteessa mahdollista suosia aviopareja, mutta oikeudenmukainen kohtelu muodostuisi ongelmaksi. Pohjoismaisessa perheoikeuspoliittisessa keskustelussa on annettu ohjeeksi käyttää neutraalisuusperiaatetta, jolloin perhemuotoihin tulisi suhtautua tasavertaisesti. (Aarnio & Helin 1992, 1-2.)

Avosuhteiden sääntelyllä voitaisiin estää aviottomien parisuhteiden jääminen perhelainsäädännön ulkopuolelle. Tällöin avioliiton suosiota ei tarvitsisi yrittää lisätä pakkokeinoin tai erilaisin houkuttimin. Avosuhteiden sääntelylle on kuitenkin ominaista että parit joutuvat sen piiriin omasta tahdostaan riippumatta pelkkien ulkoisten avioliittoa muistuttavien käyttäytymistapojensa perusteella. Avosuhdelainsäädännössä olisi siten voimakkaampi kontrolli kuin avioliittolainsäädännössä, jossa puoliset omasta tahdostaan haluavat liittyä perheoikeudellisen normiston pariin. Käytännössä monet naimisiin menevät ihmiset eivät kuitenkaan tiedä, mitä oikeusvaikutuksia avioliitolla on. (Aarnio & Helin 1992, 2.)

Avosuhdelainsäädäntö perustuu siihen, että lainsäätäjät pystyy ulottamaan sääntelyn koskemaan avioliiton omaisessa suhteessa eläviin pareihin heidän tahdostaan riippumatta. Avioliittolainsäädäntö taas perustuu sopimusvapauteen. Avosuhdelainsäädännön pakottavuuden voisi kuitenkin ratkaista kahdella eri tavalla. Heikosti pakottavan lainsäädännön perusteella pari, joka katsoo että lainsäädäntöä sovellettaisiin heidän suhteeseensa, voisi sopia siitä, että heidän suhteensa jäisi lainsäädännön ulkopuolelle. Pakottavan lainsäädännön perusteella pareilla ei olisi tällaista sopimusmahdollisuutta. Vaikka Suomessa ei ole olemassa avosuhdenormistoa, lapsen asema on otettu huomioon jättämällä lasten asemaa koskevat kysymykset avioliittolainsäädännön ulkopuolelle. Tällöin avosuhteessa syntyneellä lapsella on samat oikeudet kuin avioliitossakin syntyneellä lapsella. (Aarnio & Helin 1992, 2-3.)

Avosuhdelainsäädännön avulla ei ole mahdollista antaa ihmisille samanlaista turvaa, mitä avioliittolainsäädäntö antaa. Normistoa ei voitaisi muodostaa erityisen kattavaksi, koska sitä

jouduttaisiin soveltamaan avoparien yksityiselämään heidän tahdostaan riippumatta. Avosuhdelainsäädäntöä olisi myös vaikea soveltaa, koska olisi hankalaa selvittää, mitkä tapaukset kuuluvat lain soveltamisalaan. Tämä edellyttäisi selvityksiä ihmisten yksityiselämästä. Avosuhdelainsäädännön tärkein tehtävä olisi estää toisen osapuolen taloudellinen hyötyminen yhteistaloudesta. Tällöin suhteen päättyessä olisi valmiina taloudellisia korjauskeinoja heikomman osapuolen hyväksi. Tärkeää olisi myös, että sosiaali- ja verotuslainsäädännössä ei omaksuttaisi sellaisia ratkaisuja, jotka suosivat esimerkiksi avopareja. (Aarnio & Helin 1992, 3-4.)

5.2 Historiaa

Avoliittojen lisääntyttä avioliittolainsäädäntö ei enää tavoita suurta osaa perheistä. Tästä on seurannut kysymys, kuinka lainsäätäjän tulisi tähän suhtautua. 1930-luvulla Suomessa oli vireillä hanke, jolla aiottiin kieltää laillistamaton yhteiselämä. Avosuhteesta olisi tullut rikos, jos tuolloin valmistuneista kahdesta ehdotuksesta toinen olisi edennyt lainsäädäntötoimiin asti. Näin ei kuitenkaan tapahtunut, koska toinen maailmansota hävitti ajatukset, jotka olivat näiden ehdotusten pohjalla. (Aarnio & Helin 1992, 1.)

1970-luvulla avioliiton suosio kääntyi laskuun. Tämän laskusuhdanteen selittää avoliittojen kasvu sekä sellaisten väestöluokkien pieneneminen, jotka olivat avioitumisiässä. Yhtä syytä avoliittojen yleistymiselle ei ole keksitty. Syinä kuitenkin voidaan pitää muuttoliikettä sekä lisääntyntä opiskelua. Avoliitot ovat suosituimpia nuorimmissa aikuisikäluokissa ja suurin osa lapsiperheistä onkin avioliittoperheitä. Avoliitto on tyypillisin tapa aloittaa yhteiselämä. Avoliittojen yleistyminen voi johtua myös naisen aseman muuttumisesta. Nykyään naiset käyvät ansiotyössä kodin ulkopuolella ja ovat taloudellisesti itsenäisempiä. Silloin he eivät tarvitse avioliiton tuomaa turvaa. Avoliitot useimmiten päättyvät, kun avopari solmii avioliiton. On kuitenkin myös olemassa pareja, jotka pysyvät pitkäaikaisessa avoliitossa ja avoliitoista onkin tullut pysyvä elämisen muoto joillekin ihmisille. Avoliittojen ajallinen kesto on myös pidentynyt. (Aarnio & Helin 1992, 7-8, Koskelo & Mahkonen 1984, 8-9)

6 Avoero

Avoliitto voi purkautua kahdella tavalla. Avopari voi solmia avioliiton tai he voivat päättää etteivät enää halua jatkaa yhteiselämää keskenään. Avioliiton solmiminen lopettaa välittömästi avioliiton, kuten myös avoparin haluttomuus jatkaa yhteiselämää. Suurin osa avoeroista on sopueroja, jolloin avopuolisot voivat keskenään sopia liiton purkautumisen jälkeen varallisuutensa jaosta sekä heidän yhteisten lastensa elatuksesta, huollosta ja asumisesta. Avoero koskettaa vuosittain noin 4000 lasta. (Kangas 2006, sivu 310) Lasten oikeudellinen asema on lainsäädännöllisesti järjestetty samalla tavalla niin avo- kuin avioeronkin jälkeen. Sosiaalilautakunta vahvistaa sopimukset, joissa vanhemmat ovat sopineet yhteisten lastensa huollosta, elatuksesta ja asumisesta. Riitaisat lasten asemaa

koskevat kysymykset ratkaistaan yhtä lailla tuomioistuimessa niin avo- kuin avioeronkin jälkeen. (Kangas 2006, 309-310.)

Avoliiton purkaututtua käytetään yleisiä siviilioikeudellisia periaatteita ratkaistaessa entisen avoparin omistus- ja velkasuhteita. Tämän avulla tähdätään siihen, että kumpikin osapuoli saa eron jälkeen itselleen kuuluvan omaisuuden. Saannon perusteella katsotaan omaisuuden omistussuhde. Saannolla tarkoitetaan omistusoikeutta, joka on saatu testamentin, kaupan, tasingon, lahjan tai vaihdon avulla. Avoliiton purkautuessa omistuksen tasauksessa ei käytetä avio-oikeusjärjestelmää. Tällöin ei siis käytetä olettamaa, että koti-irtaimisto olisi parin yhteistä omaisuutta ellei muuta omistusoikeutta voida näyttää. (Kangas 2006, 310.)

Pesänjakaja ratkaisee ainoastaan avioeron jälkeisiä riitakysymyksiä. Avopuolisoiden omaisuuden ositusta ei ole laissa. Mahdollista kuitenkin on, että avopuolisot jättävät riitaiset kysymykset välimiehen ratkaistaviksi välityssopimuksen perusteella. Tähän kuitenkin hyvin harvoin turvaudutaan yksityisoikeudellisissa riitakysymyksissä, jolloin avopuolisoiden riitaisa omaisuuden jako käsitelläänkin yleisessä tuomioistuimessa riita-asioiden käsittelyä koskevassa järjestyksessä. (Kangas 2006, 310-311.)

6.1 Avopuolisoiden väliset varallisuussuhteet

Avoliitossa elävien keskinäiset varallisuussuhteet ovat laissa määrittelemättä. Kuitenkin riitaisessa erotilanteessa päädytään usein oikeuden eteen. Tämä on johtanut siihen, että avoparien välien selvittely on ollut osa tuomioistuimen toimintaa jo pitkään. Oikeuteen päätyvät ratkaisemattomat riitatilanteet voi karkeasti jakaa kahteen kategoriaan; kiistaan omistuksesta sekä erilaisiin kompensatiokanteisiin. (Gottberg 2007, 58)

6.1.1 Omistussuhteet

Yhteiselämän aikana avoliitossa omaisuuden omistussuhteilla ei ole suurta merkitystä, kun omaisuus tulee kummankin puolison käyttöön. Tällöin ei pidetä merkittävänä seikkana sitä, kumpi puolisoista omaisuuden rahoittaa tai sitä, kumman nimiin se tulee. Eron tullessa voimaan näillä seikoilla on kuitenkin suuri merkitys, koska avoliittoon ei sovelleta avioliittoon kuuluvaa tasoitusjärjestelmää. Asunto on tavallisin riidan syy erotilanteessa. Laki yhteisomistussuhteista ratkaisee riidat, jos asunto on hankittu kummankin puolison nimiin. Jos sopimusta ei kuitenkaan saada syntymään, voi oikeus lopuksi päättää, että asunto myydään ja siitä saadut varat jaetaan puolisoille suhteessa omistuosuuksiin. Osuuksien suuruudestakin saattaa syntyä erimielisyyttä ja silloin katsotaan ratkaisevaksi tekijäksi hankinta-ajankohdan tarkoituserät. YhtOmL 2 §:n mukaan vahvana olettamana pidetään omistusta tasaosin, jos osuuksien suuruudesta ei muuta ole sovittu. Kuitenkin päätöstä KKO 1985 II 167 on käytetty perustana hovioikeusratkaisuja tehtäessä, vaikka se ei puolla YhtOmL

2 §:n näkemystä osuuksien jakamisesta puoliksi. Kyseisessä ratkaisussa on päädytty siihen tulokseen, että osapuolten omistussuhteet on ratkaistu rahoitusosuuksien mukaan. (Gottberg 2007, 58, 60-61)

6.1.2 Kompensaatiokanteet

Rahankäytön ja työnjaon suhteet avoliitossa ovat pitkälle arvailujen varassa, koska tutkimustietoa asiasta ei juurikaan ole. Yleinen oletus on, että pitkään kestäneessä avoliitossa talouden hoitamisessa noudatetaan samaa kaavaa kuin avioliitossakin, varojen käyttö muuttuu yhteisemmäksi. Avopuolisot voivat kuitenkin päättää, miten hoitavat taloudelliset asiansa, koska lainsäädäntö ei heitä millään tavalla velvoita. Oikeuskäytännöstä käy kuitenkin esille, että varsin monessa avoliitossa asiat hoidetaan kuten avioliitossakin; puolisoilla on yhteisiä pankkitilejä ja laskuja maksetaan osittain sillä periaatteella, kummalla on rahaa tilillään. Naiset myös käyttävät enemmän lastenhoitovapaita ja miehet tekevät remontointitöitä, vaikka eivät omistaisi osaakaan kiinteistöstä. Tällaiset omistussuhteet tuovat mukanaan riitoja, kun ero koittaa. Yleisimmin haetaan korvauskanteena perusteettoman edun palautusta, koska halutaan korvauksia toiselta osapuolelta itse tekemistään uhrauksista tai toisen hyväksi tehdystä työstä. (Gottberg 2007, 63-64)

Avopuoliso voi esittää palkkavaatimuksen tekemästään kotityöstä, mutta oikeuskäytäntö osoittaa, että se ei todennäköisesti tule menestymään. Avopuolisoilla ei ole velvollisuutta elättää toisiaan, eikä toimia yhteisen talouden hyväksi. Kuitenkin kotityöt koituvat myös tekijän itsensä hyväksi, jolloin siitä on hankalaa erottaa osuutta, josta tulisi maksaa korvausta. Lapsiaan kohtaan avopuolisoilla on elatusvelvollisuus, kuten avioliitossakin. Tällöin kotityöt täyttävät myös tätä velvollisuutta, joka laissa määrätään. Lisäksi puoliso, jolla ei ole omia tuloja, saa yleensä vastikkeeksi kotitöistä elatuksen töissä käyvältä puolisoiltaan. Avoliitossa tapahtuva kotityö rinnastetaan ns. "perhetyöhön". Tämä käsite on omaksuttu työoikeudessa ja se tarkoittaa AL 64 §:n mukaista lähimaisen toisen hyväksi tekemää työtä. Tällaista työtä on esimerkiksi elinkeinossa avustaminen ja rakentaminen. Työ tehdään ilman työsopimusta ja siitä ei ole tarkoituskaan saada varsinaista palkkaa. Tämän perhetyöoletuksen pohjalta palkka- ja korvausvaatimukset usein hylätään. (Gottberg 2007, 64-65)

Korvausta kuitenkin voi saada eikä kotityö ole täysin huomioitua jätettävä seikka, kuten ratkaisut KKO 1993:168 ja KKO 1988:27 osoittavat. Tapauksessa KKO 1988:27 mies oli rakentanut avopuolisonsa kiinteistölle asuintalon ja autotallin. Vastikkeeksi työstään hän olisi saanut asua kyseisessä talossa. Avoliitto oli kuitenkin päättynyt ennen talon valmistumista. Korkein oikeus katsoi, että miehen työpanos oli ollut niin huomattava, että hänen tuli saada korvaus työstään. Vaatimansa 30.000 markan sijasta hänelle katsottiin kohtuulliseksi korvaukseksi 20.000 markkaa. Tässä tapauksessa tuli hyvin esille ajatus perhetyöstä. Korvaukset olivat kohtuullisia eivätkä noudata normaalitasoista työpalkkaa.

Tapauksessa KKO 1993:168 nainen vaati entiseltä mieheltään lähes 30 vuoden avoliiton jälkeen perusteettoman edun palautusta 185 000 euroa koskien miehen nimissä olevaa omakotikiinteistöä ja autoa. Entisellä avoparilla oli kolme aikuista lasta ja liiton aikana mies oli hankkinut kiinteistön, johon oli rakentanut omakotitalon perheen kodiksi. Nainen oli mahdollistanut miehen hankinnat käyttämällä ansionsa perheen elatukseen sekä toimimalla muutoin kodissa perheen etua ajatellen. Korkein oikeus katsoi että naisella oli oikeus saada korvausta mieheltä, koska naisen ei ollut tarkoitus kartuttaa miehen omaisuutta. Myöskään naisen asumista liiton aikana miehen omistamassa talossa ei ole pidetty riittävänä korvauksena.

Avoliiton päättyessä avopuolisot saattavat esittää velkomuskanteita rahavelan vuoksi. Osa näistä kanteista syntyy, kun avoliiton aikana puolisot antavat toistensa käyttöön rahaa sekä maksavat toistensa maksuja, kuten auton maksueriä ja eron sattuessa he haluavat omansa takaisin. Velkomuskanteissa riittää, kun näytetään toteen että kyseinen velka on tapahtunut. Suullinen sopimuskin on sitova, mutta velkojan tulee prosessioikeuden vallitsevien periaatteiden mukaan näyttää toteen tapahtunut velka esimerkiksi tilisiirtojen tai todistajien avulla, jos velallinen ei sitä itse myönnä. Usein velallinen tunnustaa saaneensa rahat, mutta katsoo että summa on ollut lahja velkojalta. Velallinen on velvollinen osoittamaan lahjan todeksi. Velkasuhde ja takaisinmaksuvelvoite voi jäädä näyttämättä toteen, kun rahoja on siirrelty puolin ja toisin avoliiton aikana. Jos puoliso on suorittanut maksueriä toisen puolesta, mutta ei pysty näyttämään toteen takaisinmaksuvelvoitetta, on hänellä vielä mahdollisuus yrittää periä varojaan perusteettoman edun palautuksena. Viime aikoina on yleistynyt, että avoeron päättyessä oikeuteen, esitetään muiden vaatimusten lisäksi vielä korvausvaatimuksia muun muassa elatuksesta ja asunnonkäyttöedusta. Tällaiset vaatimukset harvoin menestyvät, koska katsotaan, että nämä edut kuuluvat yhteiselämään ja niiden olemassaolo on hyväksytty avoliiton aikana. (Gottberg 2007, 67-69)

6.1.3 Asunnon yhteisomistus ja avoliiton purkautuminen

Yhteisen asunnon omistavan avoparin erotessa heihin sovelletaan lakia eräistä yhteisomistussuhteista, jos he eivät pääse sopuun asunnon hallinnasta keskenään. Usein ongelmatilanteet koskevat juuri asuntoa erotilanteessa. YhtOmL 9 §:n mukaan yhteisomistajilla on oikeus saada osuutensa jakamalla erotetuksi. Jos tämä ei kuitenkaan ole mahdollista, voi yhteisomistaja vaatia oikeutta määräämään yhteisomistuksen purkamista varten esineen myytäväksi. Yhteisomistuslakia ei kuitenkaan ole tarkoitettu nopeita toimenpiteitä vaativien perheriitojen ratkaisuun eikä se siten tarjoa riippumatonta tarkoituksenmukaisuus- ja tarveharkintaa omistussuhteista. Viranomaiset eivät pysty sääntelemään riittävästi tilannetta avopuolisoiden kesken, mikäli he eivät pääse keskenään yksimielisyyteen. Yhteisomistajat voivat vaatia omaisuuden myymistä, mutta niin kauan kuin

myynti on tapahtumatta, saavat omistajat käyttää omaisuuttaan tasavertaisesti. Esimerkkinä voidaan mainita, että kummallakaan puolisoilla ei ole oikeutta vaihtaa asuntoon lukkoja ja näin estää toisen pääsy sinne. Jälkikäteen toinen puolisoista voi vaatia korvausta osuutensa käytöstä, mikäli hän ei ole asunnossa asunut eron jälkeen, ennen kuin asunto on myyty. Asunnon käyttöön liittyvät riidat ovat puolisoitten kahdenkeskisiä niin kauan kuin asunto on heidän omistuksessaan. (Gottberg 2007, 69-70)

Korkein oikeus on päätöksessään KKO 2000:114 ottanut kantaa avopuolisoitten omistusriitaan. Tapauksessa avoliitto oli purkautunut ja toinen puolisoista oli jäänyt asumaan yhteiseen asuntoon. Tämän järjestelyn pitkittyessä toinen avopuolisoista oli saanut taloudellista hyötyä tilanteesta, kun taas toiselle olisi aiheutunut haittaa siitä, että hän ei ollut voinut käyttää asuntoa. Korkein oikeus määräsi asuntoon jääneen maksamaan korvausta toiselle osapuolelle siltä ajalta, kun hän oli yksin asunut asunnossa aina siihen saakka, kunnes asunto oli myyty. Tätä ratkaisua on perusteltu YhtOml:n 3 §:ssä ilmaistulla periaatteella. Säännöksen perusteella yhteisomistajan tulee käyttää esinettä sillä tavalla, että hän ei loukkaa käytöllään muiden yhteisomistajien vastaavia oikeuksia ja etuja.

YhtOml 6 §:n mukaan uskottu mies voidaan oikeuden määräyksellä määrätä hoitamaan omaisuutta, jos yhteisomistaja on sitä hakenut. Tämä keino ei kuitenkaan ole hyvä ratkaisemaan asumisjärjestelyitä, koska yhteisomistajien etu ei edellytä omaisuuden laittamista ulkopuolisen henkilön haltuun. Pääsääntöisesti molemmat avopuolisot haluaisivat jäädä asumaan asuntoon erotilanteen jälkeen. Väkivallan uhka tai muu poikkeuspiirre kuitenkin muuttaa asian täysin. Jos lain edellytykset täyttyvät, toisen henkeä, terveyttä tai vapautta uhkaava henkilö voidaan tuomita lähestymiskieltoon, vaikka hän asuisi uhrin kanssa samassa asunnossa. Tällöin lähestymiskieltoon saanut osapuoli määrätään väliaikaisesti muuttamaan asunnosta välittömästi pois, eikä hänellä ole oikeutta palata sinne. Määräyksen ollessa väliaikainen, uhattu henkilö voi sillä aikaa järjestää asumiseensa liittyvät kysymykset. (Gottberg 2007, 71)

Avopuolisoita koskevaa erityislainsäädäntöä ei ole asumisoikeusasunnoista annetussa laissa, jolloin heihin sovelletaan yleisiä säännöksiä asumisoikeuden luovuttamisesta ja yhteisomistussuhteen purkamisesta. Avopuoliso ei voi vaatia suhteen päättyessä toisen asumisoikeutta siirrettäväksi itselleen. Jos yhteisomistuksen purkamisesta ei päästä sopuun ja asumisoikeus on yhteinen, asumisoikeus voidaan määrätä luovutettavaksi YhtOml 35 §:n nojalla. Oikeus luovutuksensaajaksi on kuitenkin ensin osaomistajalla ennen muita henkilöitä. Laki vaikenee kahden osaomistajan välisen riidan ratkaisuperusteista. Tarjouskilpailuakaan ei voida asumisoikeusasunnosta toteuttaa, koska asunnon hinta määräytyy lain perusteella. Tarveperustein voitaisiin kuitenkin puoltaa asuntoon lapsineen jääneen puolison asumista, jos asuntoa on käytetty lapsiperheen kotina. (Gottberg 2007, 71)

6.1.4 Avopuolisoiden sopimukset liiton purkautumisen varalta

Sopimusvapaus koskee avopuolisoita, jolloin he voivat tehdä vapaasti sopimuksia koskien heidän taloudellisia suhteitaan. He voivat myös avoliiton purkautumista ajatellen tehdä sopimuksia omaisuuden jaosta jo ennalta. Tällaisia sopimuksia on helpompi tehdä siinä vaiheessa, kun ero on jo ajankohtainen. Silloin sopimuksen seuraamukset ovat paremmin tiedossa. Usein tällaisissa sopimuksissa kuitenkin hiertävät ennakoitavuuden puute ja tulkintakysymykset. Sovinnollisissa eroissa sopimukset taloudellisista asioista toimivat hyvin, eikä asioiden ja omaisuuden järjestely ole sen hankalampaa kuin avioeron jälkeen. Ongelmia ilmenee, kun sopimus esimerkiksi omaisuuden jaosta on tehty avoliiton alussa tai siinä vaiheessa, kun ero ei ole ollut ajankohtainen. Tällaisten erikseen sääntelemättömiin varallisuusosoikeudellisiin sopimuksiin sovelletaan lakia eräistä varallisuusosoikeudellisista oikeustoimista. Jos sopimuksen teosta on kulunut jo aikaa, toinen osapuolista helposti riitauttaa sen OikTL 36 §:n mukaan kohtuuttomana muuttuneisiin olosuhteisiin nähden. Tulkinnalliset vaikeudet ovat myös hyvin tavallisia. Usein sopimuksen teon jälkeen olosuhteet ovat muuttuneet eikä sitä ole huomioitu sopimuksessa. Sopimuksissa on voitu myös käyttää liian yleistä kuvausta omaisuudesta ja erohetkestä, jolloin ei ole selvää, mikä hetki katsotaan varsinaiseksi eroksi ja millä tyylillä avopari haluaa omaisuutensa jaettavan. Avoliiton purkautumisen voidaan katsoa tapahtuneen, kun pari tosiasiallisesti muuttaa erilleen tai vasta sitten, kun toinen on virallisesti tehnyt muuttoilmoituksen. Myös omaisuus voidaan jakaa eri tavoin, omaisuusesineet voidaan jakaa tasan tai toinen voi tasinkotyyppisesti antaa rahasuorituksen. Myös velkoihin ja niiden maksuun tulisi ottaa kantaa. Brutto-omaisuus voidaan puolittaa velkoja huomioimatta tai avioliittolain järjestelmän tapaan puoliso voi kattaa velkansa. (Gottberg 2007, 72-73)

Toimivan avoliittosopimuksen, jonka vaikutuksetkin ovat hyvin ennakoitavissa, tekeminen vaatii hyvää juridista ammattitaitoa. Sopimuksessa tulisi arvioida lähes kaikki samat tekijät, jotka avioliittolaissa on otettu huomioon. Joskus avoliittosopimukseen otetaan laajojakin viitteitä avioliittolaista. Lain tulevat muutokset ovat suuri epävarmuustekijä. Lisäksi pesänjakajaa ei voida määrätä avopuolisoille, ei edes heidän yhteisestä hakemuksestaan. Avopuolisoiden välisissä sopimuksissa tulisi ottaa huomioon myös ulkopuoliset tahot. Koska avio-oikeusjärjestelmä ja elatusvelvollisuus eivät koske avoparia, ns. tasinkona maksettu raha tai elatussuoritus katsotaan verottajan kannalta lahjaksi. Tästä tulevat seuraukset eivät ole keskinäisin sopimuksin poistettavissa. (Gottberg 2007, 73-74)

6.1.5 Avoliittoon liittyviä lainsäädännöllisiä seikkoja

Avoliitossa elävät osapuolet eivät ole elatusvelvollisia toisiaan kohtaan. Jos he nostavat liiton aikana kanteen, jossa vaativat suhteen toista osapuolta ottamaan osaa perheen elatukseen,

voi kyseinen kanne menestyä ainoastaan, jos he ovat tehneet keskinäisen sopimuksen elatuksesta. Sopimuksen muoto on vapaa, mutta näyttösyistä se kuitenkin tulisi laatia kirjallisesti. Yleisen varallisuus oikeudellisen sovittelusäännön nojalla voidaan sovitella tällaista avopuolisoiden elatusvelvollisuutta koskevaa sopimusta. Avoliiton päättyessä toinen osapuoli ei voi vaatia päätöstä yhteiselämän lopettamisesta. Ainoa keino lopettaa avoliitto on toisen henkilön hakema lähestymiskielto, elleivät avoliiton osapuolet muuten pääse sopuun liiton päättymisestä. Avopuolisot eivät voi rekisteröidä avioehtosopimuksen tapaista sopimusta avoliiton purkautumisen varalta. Avopuoliso ei myöskään voi vaatia, että hänet oikeutettaisiin asumaan toisen osapuolen omistamassa asunnossa. Vaikka osapuolet olisivat tehneet sopimuksen avoliiton purkautumisen varalta, he eivät ole oikeutettuja hakemaan tuomioistuimelta päätöstä pesänjakajan määräämisestä toimittamaan omaisuuden jakoa. (Kangas 2006, 306-307)

Avoliittoa ei ole säännelty lainsäädännössä, mutta viittauksia avoliittoon sen sijaan on. Ensimmäiset oikeusvaikutukset ovat tulleet julkisoikeuteen. Kansaneläke- ja verolainsäädännössä otettiin huomioon avoparit, jotta he eivät pääsisi parempaan asemaan kuin avioparit. Myös tulo- ja varallisuusverotuksessa kohtelu oli eräin edellytyksin samanlaista liittotyyppistä riippumatta. Nykyään sosiaalilainsäädännössä avio- ja avoliitot rinnastetaan lähes poikkeuksetta. (Gottberg 2007, 74-75)

Siviilioikeuden puolella avoliitolle on alettu antaa merkitystä, kun kyseeseen tulee parin suhde kolmansiin. 1987 huoneenvuokralakiin sisällytettiin tällainen kattava sääntely ensi kerran, kun avio- ja avopari rinnastettiin. Näillä säännöksillä suojattiin vuokranantajaa, jotta avoparilla olisi samanlainen vastuu vuokrasopimuksen velvoitteista kuin avioparillakin. Nämä säännökset vaikuttivat myös osapuolten oikeuksiin vuokrasopimuksen siirtotilanteissa. Vuonna 1995 tuli laki asuinhuoneiston vuokrauksesta, johon nämä säännökset siirtyivät lähes sellaisinaan. Toinen merkittävä uudistus tuli vuonna 1992, jolloin tuli voimaan laki takaisinsaannista konkurssipesään. Tämä paransi velkojien suojaa, kun avopuolisot rinnastettiin aviopuolisoihin. Sitä ennen avioparien välillä oli vallinnut lahjoituskielto sekä heidän toimiaan oli rasittanut peräytymisuhka velkojakonkurrenssitilanteissa, kun avopuolisojen toimet keskenään olivat täysin vapaita. Uudet perhemallit ovat tulleet siviilioikeuteen vaivihkaa. Ulkopuolisten etua pidetään tärkeänä, vaikka itse puolisoiden suhdetta ei ole pidetty aiheellisena säännellä. (Gottberg 2007, 75-76)

Julkisoikeuden alalta avoliittoon on liitetty oikeusvaikutuksia yli 50 laissa. Urpo Kankaan mukaan ”merkittävimpiä säännöksiä, joissa on otettu kantaa avoliittosuhteen tuottamaan synergiahyötyyn, ovat muun muassa tapaturmavakuutuslaki, työttömyyslaki, työmarkkinatukilaki, opintotukilaki, asumistukilaki, lasten kotihoitoa koskeva laki ja laki sosiaali- ja terveyshuollon asiakasmaksuista.” (Kangas 2006, 307) Nämä julkisoikeuden

oikeusvaikutukset on perusteltu koskemaan avoliittoa sen vuoksi, että avoliiton katsotaan tuottavan hyötyä kaikille perheenjäsenille. Tällöin tämä hyötynäkökulma tulee ottaa huomioon, kun määritellään jollekin perheenjäsenelle maksettavan etuuden suuruutta tai maksua, jota peritään yhteiskunnan tarjoamasta palvelusta. (Kangas 2006, 307-308)

6.1.6 Avio- ja avoeron varallisuusjärjestelyt velkojen näkökulmasta

Avoliiton päättyessä avopari on voinut tehdä erilaisia sopimuksia omaisuutensa jaosta. Suurimmat ongelmat johtuvat ennakoimattomuudesta ja tulkinnanvaraisuudesta. Epävarmuustekijöitä lisää kuitenkin myös velkojen suoja. Kun avioliitto päättyy eroon, omaisuutta voi siirtyä ositus- ja elatussaantoina puolisoitten kesken. Jos toinen puolisoista on ylivelkainen, ei hän pysty suorittamaan tasinkoa, vaikka reaaliomaisuus olisikin suuri. Jos velkainen puoliso syrjäyttää velkankattamissäännöt ja luovuttaa enemmän omaisuuttaan toiselle, mitä AL:n ositusnormien mukaan tulisi luovuttaa, ositus voi olla peräytettävissä velkojen vaatimuksesta, jos konkurssi myöhemmin seuraa. Velkojat voivat kuitenkin vaatia osituksen peräyttämistä ainoastaan, jos ylisuorittaneen puolison suorituksen poikkeama on ollut olennainen. Sosiaalisia tarkoituksia sisältänyttä luovutusta tulisi käsitellä lempeämmin kuin muita. Tällaisessa tapauksessa tulee ottaa huomioon sopimuksen taustalla vaikuttaneet sovittelua koskevat säännökset. Jos avioparin järjestely mahtuu sovittelusäännön puitteisiin, se pysyy pätevänä, vaikka siihen ei olisi käytetty pesänjakajaa tai tuomioistuinta. Avioliittolaissa oleva elatusavun maksu, niin kerta kuin jatkuvakin, nauttii vahvaa etuoikeutta ja se menee velkojen edelle konkurssissa, ulosostossa ja velkajärjestelyssä. (Gottberg 2007, 87-88)

Avopuolisoita ei koske avio-oikeusjärjestelmä eikä elatusvelvollisuus. Jos eron jälkeen maksetaan tasoitus- tai elatussuorituksia, ne luokittelevat velkojen näkökulmasta lahjoiksi. Tällaiset lahjat eivät omista minkäänlaista suojaa velkojaa vastaan. Jos avopuolisot ovat tehneet sopimuksen omaisuuden jaosta liiton aikana, se tulee päteväksi avoerossa, vaikka saava puoliso olisikin velkaantunut. Avoliitossa ei voi toimia kuten avioliitossa, jossa velkainen puoliso voi luopua tasinko-oikeudestaan. Jos avopuoliso saa tasoitussuuntana omaisuutta eron yhteydessä, se katsotaan tavalliseksi sopimukseen perustuvaksi saamiseksi. Näin ollen toisen avopuolison omaisuus saattaa joutua suoraan käytettäväksi toisen puolison velkoihin. Koska avopuolisoiden ei tarvitse tehdä määrämuotoista sopimusta omaisuuden jaostaan eikä osituskirjaa, jolla on rekisteröimispakko, pystyy saajana oleva puoliso helposti salaamaan saamansa omaisuuden velkojiltaan. Oikeuskäytännössä tällaisia tapauksia ei kuitenkaan ole esiintynyt. (Gottberg 2007, 88-89)

7 Työryhmän mietintö lakiuudistusta varten

7.1 Mistä lakiehdotuksessa on kysymys

13.6.2008 oikeusministeriö on asettanut työryhmän valmistelemaan lakiuudistusta, joka koskisi avoliiton purkautuessa avopuolisoiden omaisuuden jakoa sekä perintökaaren 8 luvun säännösten, jotka koskevat avustusta ja hyvitystä, muuttamista. Työryhmän tuli miettiä myös ehdotuksia muuta lainsäädäntöä koskevista seurannaismuutoksista. (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2008:10, 9)

Työryhmällä oli aikaa suorittaa tehtävä 28.11.2008 mennessä. Mietinnössään he ehdottavat lakia säädettäväksi yhteistalouden purkamisesta avoliiton päätyttyä sekä muutoksia perintökaaren 8 luvun säännöksiin. Välttämättömiä seurannaismuutoksia työryhmä esittää ”perintö- ja lahjaverolakiin, oikeudenkäymiskaaren 10 lukuun, asunto-osakeyhtiölakiin, takaisinsaannista konkurssipesään annettuun lakiin, maistraattien eräistä henkilörekistereistä annettuun lakiin ja holhoustoimesta annettuun lakiin.” (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2008:10, 10) Työryhmä ehdottaa, että pesänjakajaa voitaisiin käyttää myös avopuolisoiden omaisuuden erottelussa. Tämä edellyttäisi muutoksia perintökaaren pesänjakajaa koskeviin säännöksiin sekä mahdollisesti myös avioliittolakiin. Työryhmä toivoo oikeusministeriön lähettävän mietinnön laajalle lausuntokierrokselle, koska se koskee suurta väestönosaa. Työryhmä toivoo myös, että jos ehdotukset etenevät lainsäädäntöasteelle, asiasta tiedotettaisiin tehokkaasti. (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2008:10, 10)

Laki yhteistalouden purkamisesta säätelisi omaisuuden jakoa, kun avoliitto päättyy. Ehdotuksessa katsotaan, että kumpikin avopuoliso saisi pitää omaisuutensa, kun omaisuutta erotellaan. Avopuoliso voisi kuitenkin saada korvausta omasta panoksestaan, jos hän sillä tavoin on auttanut toista osapuolta kartuttamaan omaisuuttaan avoliiton aikana ja omistussuhteiden perusteella omaisuuden erottelu hyödyttäisi toista osapuolta. Ehdotettujen yhteiselämän lopettamista koskevien säännösten mukaan avopuoliso voisi hakea käyttöoikeutta kohtuullista korvausta vastaan yhteisenä kotina käytettyyn asuntoon. Käyttöoikeuden myöntäisi tuomioistuin kuudeksi kuukaudeksi ja määräaika voitaisiin kerran jatkaa. Jos hakija ei omista osaakaan asunnosta, tulisi käyttöoikeus myöntää vain erittäin painavista syistä. Lakiin ehdotetaan myös muutosta, jotta riitaisan avoeron jälkeen voitaisiin käyttää pesänjakajaa ratkaisemaan omaisuuden erottelu. (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2008:10, 5)

Tässä opinnäytetyössä käsittelemme työryhmän mietintöä ainoastaan niiltä osin, mitkä asiat koskevat omaa työtämme. Emme siis tarkastele kattavasti koko mietintöä, vaan rajaamme siitä samat asiat pois, mitkä olemme rajanneet opinnäytetyöstämme.

7.2 Esityksen pääasiallinen sisältö ja taustaa mietinnölle

Työryhmän ehdottamassa laissa yhteistalouden purkamisesta avoliiton päättyessä säädettäisiin omaisuuden jaosta avopuolisoiden kesken ja annettaisiin säännökset sen avopuolison turvaamiseksi, joka tarvitsee enemmän asuntoa erotilanteessa. Lain tarkoituksena ei kuitenkaan ole avoliittojen rinnastaminen avioliittoihin. Lakiehdotus kannustaa avopuolisoita tekemään sopimuksia siltä varalta, että avoliitto päättyy joskus. Sopimuksissa avopuolisot voisivat sopia varallisuussuhteistaan. Lakiehdotus lisää myös vähimmäissuojaa, jolla turvataan heikommassa asemassa olevan avopuolison etu. (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2008:10, 15)

Omaisuuden erottelussa ehdotuksen mukaan kumpikin avopuoliso pitäisi oman omaisuutensa. Avopuoliso voisi kuitenkin saada hyvitystä omasta panoksestaan yhteistalouden hyväksi, jos hän sillä tavoin on auttanut toista osapuolta kartuttamaan omaisuuttaan avoliiton aikana ja omistussuhteiden perusteella omaisuuden erottelu hyödyttäisi vain toista osapuolta. Lakiin ehdotetaan myös säännöksiä pesänjakajan määräämistä varten. Pesänjakaja voisi toimittaa omaisuuden erottelun sekä ratkaista vaatimukset, jotka koskevat hyvitystä, ellei yksimielisyyttä muutoin osapuolten kesken synny. (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2008:10, 15)

Ehdotettujen säännösten pohjalta avopuolisolla olisi oikeus hakea tuomioistuimelta käyttöoikeutta yhteisenä pidettyyn kotiin. Käyttöoikeus olisi määräaikainen ja korkeintaan kuusi kuukautta sekä siitä täytyisi maksaa kohtuullista korvausta toiselle osapuolelle. Erityisistä syistä määräaikaa voitaisiin kerran jatkaa. Tuomioistuimen tulisi kiinnittää huomiota omaisuuden omistussuhteisiin ja avopuolisoiden asunnontarpeeseen harkitessaan käyttöoikeuden myöntämistä. Tuomioistuin voisi määrätä erittäin painavista syistä asuntoon jäävän asumaan sen osapuolen, joka ei omista osaakaan yhteisestä kodista. Tällainen painava syy on esimerkiksi lasten asumisolojen turvaaminen. (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2008:10, 15)

Avoliitosta on tullut Suomessa merkittävä perhemuoto. Nykyään avoliittoperhe on joka viides suomalainen perhe ja kahdessa viidestä perheestä on vähintään yksi lapsi. Avopuolisoiden kesken esiintyy huomattavasti yhteistä rahankäyttöä, yhteisomistusta sekä työnjakoa. Avopuolisoiden varallisuussuhteisiin sovelletaan samoja säännöksiä, mitä käytetään ratkottaessa täysin toisilleen vieraiden ihmisten varallisuussuhteita. Tämä johtuu siitä, että Suomessa ei ole erityissäännöksiä, jotka koskisivat avopuolisoiden keskinäisiä varallisuussuhteita. (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2008:10, 17)

Avoliiton päättymiseen liittyviä varallisuussuhteita koskevia ongelmia ja niiden ratkaistavuutta lainsäädännön keinoin on mietitty oikeusministeriössä jo aiemmin. Vuonna 2005 laaditussa arviomuistiossa nostettiin esille neljä seikkaa: avoliiton päättyessä sääntelyä suojaamaan avopuolisoa, joka on enemmän asunnon tarpeessa, säännöksiä koskien hyvitysoikeutta ja yhteisomistusolettamaa, joiden avulla tulisi huomioida avopuolisoiden taloudellinen yhteisyys omaisuutta jaettaessa ja pesänjakajan määräämisen mahdollisuus riitaisissa omaisuudenjakotapauksissa. (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2008:10, 17)

7.3 Lainsäädäntö tällä hetkellä

Tämänhetkisessä lainsäädännössä ei ole erityissäännöksiä avoliitosta tai sen päättymisestä. Näin ollen varallisuus oikeudelliset ongelmat ratkaistaan samoin kuin toisilleen vieraiden ihmisten. Omaisuutta jaettaessa lähtökohtana pidetään sitä, että kumpikin saa pitää oman omaisuutensa. Tällöin omistussuhteiden merkitys korostuu ja omaisuuden jakoon käytetään nimiperiaatetta. Omaisuus kuuluu siis lähtökohtaisesti sille, jonka nimiin se on hankittu. Tästä on kuitenkin oikeudessa poikettu, jos on pystytty todistamaan, että omaisuus on tarkoitettu yhteiseksi. (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2008:10, 23)

7.3.1 Asumismuodoista

Jos avopari omistaa yhdessä esimerkiksi kiinteistön, heihin sovelletaan eräistä yhteisomistussuhteista annettua lakia. Jollei määräosuutta omistettavasta esineestä ole määritelty, katsotaan, että omistajien osuudet ovat samansuuruiset. Omistussuhteet määräävät myös oikeudet ja velvollisuudet, jotka koskevat esinettä ja sen tuottoa. Omistaja saa käyttää omaa osuuttaan sellaisella tavalla, ettei se loukkaa muiden yhteisomistajien etuja tai oikeuksia. Jos näin ei toimi, voi joutua korvausvastuuseen. Yhteisomistajalla on oikeus saada osuutensa esineestä jakamalla erotetuksi, jos hän haluaa purkaa yhteisomistajuuden. Jos esinettä ei voi jakaa keskenään samansuuruisiin osiin tai jako aiheuttaisi suuria kustannuksia tai se alentaisi esineen arvoa, voidaan yhteisomistus purkaa myös myymällä esine. (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2008:10, 23-24)

Avopuolisoiden yhteistä asunnon omistusta säädellään asumisoikeusasunnoista annetun lain 35 §:ssä. Siinä määritellään asumisoikeuteen kohdistuvan yhteisomistussuhteen purkamisesta. Säännös kattaa asumisoikeuden, joka kuuluu kahdelle tai useammalle henkilölle. Säännöstä käytetään, kun joku näistä henkilöistä haluaa lopettaa yhteisomistussuhteensa. Osaomaisuus voidaan luovuttaa toiselle osaomistajalle tai muulle henkilölle, mutta jos osapuolet eivät pääse yksimielisyyteen, voidaan koko asumisoikeus luovuttaa lain 23 §:n mukaisesti. Luovutuksensaajaksi voidaan valita osaomistaja tai osa heistä yhdessä, ja osaomistajilla onkin etusija tulla luovutuksensaajaksi. (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2008:10, 24)

Avopuolisoiden yhteisen vuokrasuhteen loppumista vuokra-asunnossa säätelee asuinhuoneistojen vuokrauksesta annetun lain 48 §:n 2 momentti. Säännöksen perusteella tuomioistuin voi vaatimuksesta määrätä yhteisasumisen päättyessä eniten asuntoa tarvitsevan jäämään asuntoon asumaan. Tuomioistuin voi myös vapauttaa yhden, useamman tai kaikki henkilöt kyseisen asunnon vuokrasuhteesta. Tätä säännöstä käytetään myös esimerkiksi opiskelijaryhmiin, jos he ovat vuokranneet asunnon yhteiseksi kodikseen. (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2008:10, 25)

7.3.2 Yhteiselämän lopettaminen ja siihen liittyvät kysymykset

Avopuoliso ei voi aviopuolisoiden tapaan hakea tuomioistuimelta päätöstä yhteiselämän lopettamiseksi. Näin ollen asumissuhteet on ratkaistava yllä selostetuin keinoin, ellei sopua muuten synny. Vuokrasuhdetta toinen osapuoli ei kuitenkaan voi hakea jatkettavaksi itselleen, jos vuokrasopimus on ainoastaan toisen nimissä. Jos toinen osapuoli on hakenut lähestymiskielloa lähestymiskiellosta annetun lain perusteella, voi tuomioistuin määrätä toisen henkeä, terveyttä tai vapautta uhanneen tai jo rikoksen tehneen muuttamaan välittömästi yhteisestä kodista pois. Perheen sisäinen lähestymiskielto on voimassa enintään kolme kuukautta, mutta kielto voidaan uudistaa. Tällöin laki toteuttaa osittain samoja tavoitteita kuin yhteiselämän lopettamista koskevat säännökset. (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2008:10, 25-26)

7.3.3 Sopimukset ja erimielisyydet

Sopimusvapauden koskiessa avopuolisoita he voivat ennalta järjestää omaisuuden jakoaan avoliiton päättymistä silmällä pitäen sekä muutenkin tehdä sopimuksia taloudellisia suhteitaan koskien. Avoeroa silmällä pitäen pari voi sopia esimerkiksi omistussuhteista, velkasuhteista tai yhteisen asunnon käytön korvauksista. Jos kuitenkin joku sopimuksen ehto on kohtuuton, sitä voidaan sovitella samalla tavalla kuin muitakin varallisuus oikeudellisia sopimuksia varallisuus oikeudellisista oikeustoimista annetun lain 36 §:n perusteella. Jos avoparilla ei ole ollut sopimusta keskenään liiton päättymisestä, voi toinen osapuoli hakea korvausta tuomioistuimelta yleisen siviilioikeudellisen periaatteen nojalla. Korvausta voi hakea lähinnä perusteettoman edun palautusta varten. (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2008:10, 26-27)

7.3.4 Nykytilanne yhteenvetona

Avoliittolain ositusta koskevia normeja ei voida soveltaa avopareihin, jolloin heidän välillään ollutta taloudellista yhteisyyttä ei oteta huomioon. Tällöin kumpikin saa pitää omissa nimissään olevan omaisuuden, jolloin jako ei aina mene tasapuolisesti. Omistuksen taustoja ei huomioida; toinen osapuoli on voinut edesauttaa esimerkiksi rakennuspanoksellaan asunnon hankintaa. Tämä johtaa siihen, että asunnon nimellisesti omistava hyötyy toisen avopuolison

kustannuksella eron tapahtuessa. Avopuolisot ovat usein solidaarisia toisiaan kohtaan, eivätkä tällöin huolehdi omista eduistaan yhteisiä hankintoja tehdessään. Kun esine tulee avopuolisoiden yhteiseen käyttöön, ei omistussuhteilla ole merkitystä niin kauan kuin avoliitto jatkuu. Eron tapahtuessa taloudellisesta yhteisöllisyydestä seuraa usein se, että on mahdotonta selvittää, kumpi puolisoista on alkujaan esineen hankkinut. (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2008:10, 37)

AL 24 §:n yhteiselämän lopettamista koskevat säännökset eivät koske avopareja. Lainsäädännössä ainoastaan huoneenvuokrasuhteista, asumisoikeusasunnoista sekä perheen sisäisestä lähestymiskiellosta olevat säännökset koskevat avopuolisoiden yhteistä asumista ja yhteisomistussuhdetta. Jos avopari asuu omistusasunnossa, kun avoliitto päättyy, ei asuntoa enemmän tarvitseva voi yleensä saada suojaa asumiselleen siihen saakka, kun omaisuus saadaan jaettua. Ainoastaan, jos toinen osapuoli omistaa asunnon yksin, hän voi hädän uhalla vaatia toista osapuolta muuttamaan pois. Tuomioistuimien voi kuitenkin antaa päätöksen asunnon käyttöoikeudesta siitä riippumatta, ovatko puolisot avio- vai avoliitossa. Lainsäädännöllinen suoja ei ylety yhteisessä asunnossa asuvaan avopuolisoon, ellei tilanne ole niin paha, että perheen sisäisen lähestymiskiellon kriteerit täyttyvät. Näin ei usein ole, jolloin monet tilanteet jäävät lain ulkopuolelle ja siksi tarvittaisiin avoeroa koskevaa sääntelyä. (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2008:10, 37-38)

Riitaisat kysymykset avopuolisoiden omistussuhteista, erimielisyydet yhteistalouden eteen annetuista panoksista ja muut taloudelliset erimielisyydet ratkaistaan riita-asiana käräjäoikeudessa. Tämä johtuu siitä, että pesänjakajaa ei ole mahdollista määrätä toimittamaan kuin vain aviopuolisoiden omaisuudenjako. Oikeudenkäynti on kuitenkin huono tapa ratkaisemaan lukuisiakin riitakysymyksiä, joihin aineistoa saattaa kertyä koko suhteen ajalta. Prosessin raskaus ja aloituksen korkea kynnyks johtaa siten usein vahvemman osapuolen voittoon. (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2008:10, 38)

7.4 Oikeusministeriön työryhmämietinnön tavoitteita ja keskeisiä ehdotuksia

Oikeusministeriön esityksen tavoitteena on luoda vähimmäissuojasääntely, joka koskisi avopuolisoita avoliiton päättyessä. Säännökset pyrkivät suojaamaan parisuhteen päättyessä enemmän asunnon tarpeessa olevaa avopuolisoa sekä mahdollisia lapsia, ottamaan huomioon avopuolisoiden välisen taloudellisen yhteisyyden ja täten edistämään oikeudenmukaisuutta omaisuudenjaossa sekä tarjoamaan riidankäsittelymenettelyn tilanteisiin, joissa avopuolisot eivät pääse yhteisymmärrykseen varallisuus oikeudellisista kysymyksistä, jotka koskevat heitä avoliiton päättyessä. (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2008:10, 38)

Esityksen mukaan sääntelyllä ei kuitenkaan ole tavoitteena rinnastaa avoliittoa avioliittoon. Avoliiton alkamisesta tai päättymisestä ei vaadita rekisteröintiä tai viranomaisen päätöstä.

Säännöksissä on pyritty löytämään tasapaino heikomman suojan ja valinnanvapauden välillä. Säännöksissä on otettu huomioon, että osa pareista saattaa elää avioliitossa välttääkseen avioliiton oikeusvaikutukset. Jotta tämä vapaus pysyisi, avioliiton kaltaisia oikeusvaikutuksia ei avioliittoihin haluta liittää. Sääntely kuitenkin kannustaa avopuolisoista tekemään sopimuksia varallisuussuhteitaan koskien, jotta liiton mahdollisesti päättyessä riitatilanteet olisivat selkeämpiä. Valinnanvapautta on kuitenkin joissakin määrin rajoitettava, jotta heikomman suoja voidaan toteuttaa. Sääntelyä on myös hiukan ulotettava yksityiselämän alueelle, jotta saadaan selville esimerkiksi avioliiton alkamis- ja päättymisajankohta. Nämä hieman ristiriitaiset tavoitteet valinnan vapaudesta ja kuitenkin sen rajoittamisesta saadaan parhaiten toteutettua vähimmäissuojasääntelyllä, joka estää toisen osapuolen perusteettoman taloudellisen hyötymisen toisen kustannuksella, mutta kuitenkin turvaa heikommassa asemassa olevan avopuolison asumisen avoeron jälkeen. (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2008:10, 39)

7.5 Keskeiset muutokset opinnäytetyön osalta

7.5.1 Sääntelyn soveltamisala

Ehdotettu sääntely koskee ainoastaan avioliiton päättyessä esiintyviä varallisuus oikeudellisia kysymyksiä ja niiden ratkaisuja. Sääntely ei ehdota muutoksia esimerkiksi avopuolisoiden sukunimeen, adoptioon tai sosiaalietuuksiin. Keskeisiä käsitteitä sääntelyyn liittyen ovat avioliitto ja avopuoliso. Avopuolisoilla tarkoitetaan avioliiton osapuolia ja avioliitolla parisuhdetta, jonka osapuolilla on kokonaan tai osittain yhteinen talous sekä se, että osapuolet asuvat yhdessä. Sääntelyllä suojataan ainoastaan parisuhteita. Siten sääntely ei koske esimerkiksi ystäviä tai sukulaisia, jotka asuvat yhteisessä taloudessa. Jos toinen osapuoli vetoaa parisuhteeseen, hänen tulee näyttää parisuhteen olemassaolo toteen. (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2008:10, 39-40)

7.5.2 Omistussuhteet

Ehdotuksen mukaan avopuolisot pitäisivät oman omaisuutensa avioliiton aikana ja sen jälkeen. Omaisuus katsotaan yleisten varallisuussuhteita koskevien periaatteiden mukaan kuuluvan sille, jonka nimiin se on hankittu. Rekisteröitävien esineiden, kuten kiinteistöjen ja moottorikulkuneuvojen omistajuuden selvitys on helppoa. Toisin on irtainten esineiden kohdalla. Niiden omistussuhteita selvitetäessä noudatetaan ensisijaisesti vakiintuneita oikeusperiaatteita. Esitys ehdottaa sovellettavaksi yhteisomistusolettamaa, jos omistajaa ei saada selville. Tämän oletettaman käyttöä perustellaan yhteistaloudessa elämisellä, jolloin ei tarvitsisi käyttää todistustaakkasäännöksiä esineen omistajuutta selvitetäessä, koska ne usein johtavat vääristyneeseen lopputulokseen aineellisoikeudellisesti. Tätä sovellusta käytettäisiin kuitenkin vain, jos muutoin ei saada selville, kuuluuko esine yhteiseen

omaisuuteen vai jommalle kummalle puolisolle. (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2008:10, 40)

7.5.3 Korvaukset yhteistalouden hyväksi annetusta panoksesta

Parisuhteessa, joka perustuu yhteistalouteen, kummankin osapuolen tulee työskennellä tasavertaisesti omien kykyjensä mukaan yhteistalouden hyväksi. Panokset voivat kuukausittain vaihdella, mutta jos toinen osapuoli on omalla työnteollaan tai varallisuudellaan panostanut yhteistalouden hyväksi niin, että toinen osapuoli on pystynyt kartuttamaan omaisuuttaan avoliiton aikana, voi avoliiton päättyessä omaisuutta eroteltaessa heikommalla osapuolella olla oikeus saada perusteettoman edun palautusta. Ehdotuksen mukaan heikompi osapuoli voisi tällaisessa tilanteessa vaatia hyvitystä omasta panoksestaan joko kanteella tai sopimalla toisen osapuolen kanssa hyvityksen määrästä. Aikaisemmin tehdyt sopimukset koskien hyvityksestä luopumista eivät vaikuttaisi panoksen korvaamiseen, koska tulee ottaa huomioon, että olosuhteet voivat liiton aikana muuttua hyvinkin paljon. Hyvitysoikeuden sijoittaminen omaisuuden erottelun yhteyteen suojaa heikomman osapuolen asemaa. Ellei hyvitysvaativuudesta anneta tuomioistuimelle ratkaistavaksi, se voitaisiin antaa omaisuuden erottelua varten määrätylle pesänjakajalle. (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2008:10, 41)

7.5.4 Asumisen turvaaminen avoliiton päättyttyä

Ehdotuksessa esitetään, että avopuolisot eivät voisi sopia asumisjärjestelyistään ennen omaisuuden jakoa. Tämä suojaisi heikommassa asemassa olevaa avopuolisoa. Asunnontarvetta koskevia suojaamisvaihtoehtoja on useita; käyttöön voitaisiin ottaa samankaltainen malli yhteiselämän lopettamisesta kuin AL 24 §:ssä on. Tässä asumisoikeus perustuu pelkkään tarveharkintaan eikä omistussuhteilla ole merkitystä. Sääntelyä voitaisiin kuitenkin muokata niin, että se ei olisi identtinen avioliitolain pykälän mukaan, esimerkiksi edellytyksiä ja kestoa voisi muuttaa. Aviopuoliso voi saada käyttöoikeuden yhteisenä pidettyyn asuntoon enintään kahdeksi vuodeksi. Avioliittolaki voisi antaa pohjan avopuolison asunnontarpeen turvaamiseksi, mutta sääntelyä rajoitettaisiin sen koskiessa avopuolisoihin. Omistussuhteilla olisi merkitystä, eli yhteisen asunnon tilanteessa tuomioistuin voisi määrätä sen osapuolen jäämään asuntoon, joka sitä enemmän tarvitsee. Mutta tilanteessa, jossa ainoastaan toinen osapuoli omistaa asunnon, tuomioistuin voisi ainoastaan erittäin painavista syistä määrätä asuntoon jäävän sen osapuolen, joka ei nimellisesti asuntoa omista. Samassa yhteydessä voitaisiin se osapuoli velvoittaa muuttamaan pois yhteisestä kodista, joka ei ole siihen käyttöoikeutta saanut. Irtaimistoa koskisi sama omistussuhteisiin perustuva ero, jolloin sen käyttöoikeuden myöntäminen eroaisi avioliitolain säännöksistä. Aviopuolisoihin on AL 46 §:n mukaan elatusvelvollisuus toisiaan kohtaan. Koska tätä ei sovelleta avopuolisoihin, ei ehdotuksessa katsota, että käyttöoikeutta voitaisiin myöntää toisen omaisuuteen muuta kuin

poikkeustapauksissa. Tällainen poikkeus on lasten asumisolojen turvaamisen tarve. (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2008:10, 41-42)

Avopuolisoita koskeva säännös poikkeaisi avioliittolain yhteiselämän lopettamissäännöksistä myös käyttöoikeuden määräaikaisuudella ja korvausvelvollisuudella, joka käyttöoikeudesta seuraisi. Määräaika olisi kolme kuukautta ja sitä voitaisiin kerran jatkaa painavista syistä. AL 38 ja 39 §:ssä olevat vallinnanrajoitukset eivät tulisi koskemaan avoliittoa. Sen sijaan esitetään, että avoliiton päättyessä sivullisten kanssa tehtyihin sopimuksiin tulisi rajoituksia, jotta asunnon käyttöoikeudella olisi merkitystä. Asunnon käyttöoikeuden saajan tulee maksaa käytöstään korvausta, koska avioliittoon kuuluva elatusta ei koskisi avoliittoja. (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2008:10, 42)

Ehdotuksessa esitetään muutosta asunto-osakeyhtiölakiin siten, että avopuolison pyynnöstä voitaisiin merkitä isännöintitodistukseen yhteiselämän lopettamishakemuksen vireilletulo. Tällä tavoin vallinnanrajoitus tulisi julkiseksi myös ulkopuolisille. Tämän hetkinen kiinteistöjä ja asumisoikeusasuntoja koskeva lainsäädäntö mahdollistaa vallinnanrajoitusten huomioon ottamisen, joten siihen ei ehdoteta muutoksia. (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2008:10, 42)

7.5.5 Pesänjakaja

Tähän mennessä avopuolisot ovat voineet ratkoa varallisuus oikeudellisia kiistojaan tuomioistuimessa, jos he eivät ole muuten päässeet yksimielisyyteen omaisuutensa jaosta. Koska kyseinen prosessi sopii huonosti ratkaisemaan tällaisia riitoja, ehdotetaan että avopuolisot voisivat hakea tuomioistuimelta pesänjakajan määräämistä omaisuutensa erottelua varten. Pesänjakaja voisi myös ratkaista hyvitysvaatimukset ja käyttöoikeutta koskevat korvaukset, jos niitä ei ole aiemmin esitetty tuomioistuimelle. Yhteiselämän lopettamiskanne tulee kuitenkin osoittaa tuomioistuimelle, samoin kuin moitekanne pesänjakajan toimittamasta jaosta. Säätelyllä kuitenkin korostettaisiin avopuolisoiden keskinäisten sopimusten merkitystä. (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2008:10, 43)

7.5.6 Taloudelliset vaikutukset

Ehdotuksen pääasiallisena vaikutuksena on avopuolisoiden taloudellisiin suhteisiin vaikuttaminen. Tällöin avopuolisoiden panokset, jotka on sijoitettu yhteistaloutta varten, otettaisiin oikeudenmukaisesti huomioon. Taloudellisiin seikkoihin vaikuttavia asioita on kuitenkin hankala arvioida, koska lainsäädäntö suojaa avopuolisoiden sopimusvapautta. Lainsäädäntö koskisi kuitenkin noin 600 000:tta avopuolisoa, joten lainsäädäntö tulee vaikuttamaan yksityistalouksien taloudenhoitamiseen. Avopuolisot ovat voineet tähänkin asti sopia keskenään varallisuus oikeudellisista suhteistaan. Ei ole olemassa tutkimustietoa avopuolisoiden tekemistä sopimuksista, joten ei voida luotettavasti arvioida, miten

lainsäädäntö vaikuttaa ennalta tehtyihin sopimuksiin. (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2008:10, 44)

Suurimmat taloudelliset vaikutukset ehdotettujen säännösten pohjalta tulevat koskemaan avopuolisoita, jotka asuvat omistusasunnoissa. Ehdotetut säännökset, jotka koskevat yhteisen kodin käyttöoikeutta soveltuvat lähinnä omistusasunnossa asuvien avoparien tilanteisiin. Jos yhteiselämän lopettaminen tulee koskemaan myös avopareja, ei siitä koidu laskelmien mukaan suuria kustannuksia, jos suhteutetaan avopuolisojen määrä aviopareihin ja oletetaan, että hakemuksia haettaisiin suhteessa yhtä usein. Käytännössä kustannuksia tulee yhteisestä kodista pois muuttavalle puolisolalle, koska hänen täytyy huolehtia väliaikaisista asumisjärjestelyistään. Yhteiseen asuntoon jäävä voisi tällöin saada etua siitä, että hänelle jää käyttöoikeus yhteiseen asuntoon, ja siksi tämän osapuolen tulee maksaa korvauksia käyttöoikeudestaan. Korvausten määrä riippuu asuinpaikkakunnan hintatasosta ja asumismuodosta. Omaisuuden erottelusta ei avoparille koidu taloudellisia kustannuksia, jos he saavat asiat sovittua keskenään. Jos he kuitenkin tarvitsevat avukseen pesänjakajan, tulee lisäkustannuksia asianajopalkkioiden ja tuomioistuinmaksujen verran. Etukäteen ei voida arvioida, minkä suuruisia hyvityksiä toiselle avopuolisolle tulisi maksettavaksi, koska hyvityksen määrä liittyy suoraan yhteistalouden hyväksi annettuun panokseen ja sen suuruuteen. Ehdotuksella on siis vähäisiä vaikutuksia julkiseen talouteen. (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2008:10, 44-45)

7.5.7 Vaikutukset viranomaisiin

Lainmuutoksen seurauksena tuomioistuinten ja maistraattien työ saattaa oleellisesti lisääntyä. Lainsäädännöllä luodaan uusi oikeudellinen mahdollisuus avopareille, että he pystyisivät tasapainottamaan varallisuussuhteitaan liiton päättyessä ja onkin todennäköistä, että näitä asioita käsiteltäisiin tuomioistuimessakin. Toisaalta avopuolisoilla olisi mahdollisuus käyttää omaisuuden erottelun toimittajana pesänjakajaa, jolloin tuomioistuinten työmäärä tasoittuisi ja mahdollisesti nykyisiäkin tuomioistuimella käsitellyssä olevia asioita voitaisiin siirtää pesänjakajalle. On arvioitu, että avopuolisot tekisivät noin sata hakemusta vuodessa pesänjakajaa varten. Tämä arvio perustuu siihen, että avoparien omaisuuden jako on selvemmin järjestettävissä, koska omistussuhteet ovat selkeämmin erillään ja avopareja on noin kolmannes avioparien lukumäärästä. Pesänjakajat eivät kuitenkaan voisi ratkaista hakemuksia yhteiselämän lopettamiseksi, vaan sen tekisi ainoastaan tuomioistuin. Avoparien yhteiselämän lopettamishakemusten määrää ei osata arvioida etukäteen, koska avioparien vastaavista hakemuksista ei pidetä valtakunnallisia tilastoja. Nykyään avopuolisot voivat hakea perusteettoman edun palautusta avoeron tapahtuessa. Ehdotetut yhteistalouden hyvityssäännökset korvaisivat nämä kanteet. Uusi lainsäädäntö saattaisi alentaa kynnystä prosessin aloittamiseen avopuolisoiden välillä. Omaisuuden erottelua toimittaessaan pesänjakajalla on kuitenkin myös toimivalta ratkaista hyvitysvaatimus. Tämä hankaloittaa

arviointia siitä, montako hyvitysvaatimusta tulisi tuomioistuimen käsiteltäväksi vuodessa. (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2008:10, 45-46)

7.5.8 Vaikutukset yhteiskuntaan

Yhteiskunnallisella tasolla tulevat olemaan ehdotuksen suurimmat vaikutukset. Avopareja koskevat yhteiselämän lopettamissäännökset ovat paljon rajoitetuimpia kuin avioliittolaissa olevat säännökset, jotka koskevat aviopareja. Kuitenkin nämä avopuolisoja koskevat säännökset antavat mahdollisuuden kajota toisen avopuolison omaisuuteen toisen puolison hyväksi, jolloin perusoikeutena pidettyyn omaisuuden suojaan puututaan. Säännöksen soveltamisalaa on kuitenkin kavennettu ja asumisoikeuden kestoa lyhennetty. Ehdotettu lainsäädäntö tulee välillisesti koskemaan merkittävässä määrin lapsia, koska lainsäädännöllä turvattaisiin yhteiselämän lopettamishakemuksen avulla heikomman osapuolen asuminen. Pääsääntöisesti enemmän asuntoa tarvitseva puoliso on se, joka kantaa jatkossa päävastuun lapsista. Tällöin väliaikaisen asunnon käyttöoikeuden turvin asuntoon jäävä puoliso voi rauhassa järjestellä oman ja lapsen asumisen jatkossa. Merkittävä yhteiskunnallinen vaikutus ehdotetulla lainsäädännöllä on sukupuolivaikutuksiin. On arvioitu, että lainsäädäntö parantaisi naisten taloudellisia mahdollisuuksia, koska usein naiset hoitavat esimerkiksi perheen elatuksen ja lasten tarpeet. Jos erossa kaikki jaetaan nimiperiaatteen mukaan, mies hyötyy tästä, jos hän on hankkinut kaiken elektroniikan ja moottoriajoneuvot omiin nimiinsä. (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2008:10, 47)

7.6 Perusteluja lakiehdotuksille

Suomessa ei tähän asti ole ollut lainsäädäntöä, joka koskisi avopareja ja heidän varallisuus oikeudellisia kysymyksiään. Laki yhteistalouden purkamisesta avoliiton päättyessä toisi ratkaisun tähän ongelmaan, ja jatkossa avopuolisoiden riitainen erotilanne olisi helpompi selvittää. Laki tarjoaisi oikeudenmukaisen kohtelun avopuolisille ja nopeuttaisi ja selventäisi varallisuus oikeudellisten kysymysten ratkaisua. Tähän mennessä ratkaisut on jouduttu tekemään sellaisten lakien pohjalta, joita ei ole tarkoitettu ratkaisemaan nopeita perheriitoja. Tämän hetkisten lakien vuoksi avopuolisoita kohdellaan kuin keitä tahansa toisilleen vieraita ihmisiä. Lain tarkoituksena ei ole säännellä avoliittoja kokonaisvaltaisesti, kuten avioliittoja säännellään. Lain tarkoituksena on kannustaa avopuolisoita tekemään keskinäisiä sopimuksia liiton päättymistä ajatellen, mutta laki kuitenkin suojaa heikompa osapuolta rajoittamalla sopimusten sisältöä. (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2008:10, 50)

Lakiehdotuksessa määritellään avoliiton käsite. Avopuolisoiksi kutsutaan henkilöitä, jotka ovat parisuhteessa keskenään. Avoliitossa elävillä on joko kokonaan tai osittain yhteinen talous ja avopuolisot asuvat yhdessä. Ystävyys, taloudellinen välttämättömyys tai sukulaisuus ei tee yhdessä asuvista kumppaneista avopuolisoita. Oikeuskäytännön varaan jäävät

näyttökysymykset suhteen luonteesta. Suhteen seksuaalisesta luonteesta ei tarvitse näyttöä esittää, vaikka sen katsotaan olevan piirre parisuhteesta. Sen sijaan yhdessä vietetyn vapaa-ajan määrä kuvaa suhteen laatua. Väestörekisterimerkinnot taas todistavat yhdessä asumisen. (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2008:10, 50)

Avopuolisoilla ei ole vähimmäisikärajaa. Siten alle 18- vuotiaatkin voivat asua avoliitossa. Taloudellista asemaansa koskevia sopimuksia tehdäkseen alaikäinen saattaa kuitenkin tarvita edunvalvojan. Jotta lakiehdotuksen määritelmä avoliitosta täyttyisi, täytyy avopuolisoilla olla ainakin osittain yhteinen talous. Tämä voi ilmentyä monin eri tavoin: yhteisenä pankkitilinä, yhteisomistussuhteina, yhteisten jokapäiväisten hankintojen hoitona tai yhteisen talouden työnjakona. Lyhytaikainen yhdessä asuminen ei muodosta avoliittoa. Siksi avoliiton määritelmässä painotetaan yhteistä taloutta. Lakiehdotuksessa ei ole määräämää siitä, kauanko avoliiton tulee kestää ennen kuin säännökset sitä koskevat. Kuitenkaan lain tarkoituksena ei ole ollut, että lyhyen yhdessä asumisen perusteella toinen osapuoli olisi oikeutettu lain tarjoamiin oikeussuojakeinoihin. Yhteinen lapsi kuitenkin muuttaa asian. Tällöin katsotaan yhteisen talouden olevan, jos lapsesta huolehditaan yhdessä. Lakiehdotuksen määritelmää avoliitosta tai avopuolisoista ei voida käyttää selittämään samoja käsitteitä muussa lainsäädännössä, ellei tähän lakiin ole viitattu. (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2008:10, 51)

Lakiehdotuksessa ehdotetaan uutena oikeussuojakeinona yhteiselämän lopettamista. Tällöin tuomioistuin voisi toisen avopuolison hakemuksesta määrätä yhteiselämän lopettamisen riitaisissa tilanteissa ja näin määrätä, kumpi puolisoista jää asumaan yhteiseen kotiin. Samalla päätöksellä tuomioistuin voi velvoittaa toisen osapuolen muuttamaan yhteisestä kodista pois. Tällaisia tilanteita ovat esimerkiksi sellaiset, joihin liittyy väkivallan uhka. Hakemus täytyy kuitenkin tehdä silloin, kun puoliset vielä asuvat samassa asunnossa. Tilapäinen asuminen muualla kärjistyneen tilanteen vuoksi ei kuitenkaan vaikuta hakemuksen tekemiseen. Suojauksen tehokkuutta on pyritty turvaamaan sillä, että määräyksen antamiseksi toisen avopuolison ei tarvitse syyllistyä moitittavaan käytökseen, kuten esimerkiksi väkivaltaan. Ehdotettu säännös yhteisen kodin käyttöoikeudesta muistuttaa AL 24 §:n yhteiselämän lopettamissäännöstä. Lakiehdotuksessa on kuitenkin erotettu yhteisen kodin käyttöoikeus ja irtaimiston käyttöoikeus erilleen toisistaan, toisin kuin avioliittolaissa. Lisäksi avoliittoja koskevassa laissa asunnon omistussuhteilla on merkitystä. Jos puoliset omistavat yhteisen kodin yhdessä, tuomioistuin tekee päätöksen asunnon käyttöoikeudesta sen perusteella, kumpi puolisoista tarvitsee asuntoa enemmän. Yhteisomistus on helppo tarkistaa kiinteistörekisteristä tai asunto-osakeyhtiön osakerekisteristä. Jos avopari kuitenkin haluaa riitauttaa yhteisomistussuhteensa, voisi tuomioistuin antaa väliaikaisen määräyksen yhteisen kodin käyttöoikeudesta siihen saakka, kunnes omistussuhdetta koskeva asia on saatu päätökseen. Jos yhteinen koti on ainoastaan toisen avopuolison nimissä, tuomioistuin voisi

erittäin painavista syistä päättää, että myös se osapuoli voi jäädä yhteiseen kotiin, joka ei asuntoa omista. Suurempi asunnontarve ei yksistään riitä painavaksi syyksi tällaisessa tilanteessa, vaan määräaikaista käyttöoikeutta varten otetaan huomioon esimerkiksi lasten olojen turvaaminen. Näin pystytään suojelemaan omistusoikeuteen liittyvää käyttöoikeutta omaisuutta kohtaan. Lasten olojen turvaaminen koskee kuitenkin ainoastaan avoparin yhteisiä lapsia eikä säännöstä siis voida ulottaa uusperheisiin. Muutoin ei-toivotut omaisuuteen kajoavat oikeusvaikutukset olisivat mahdollisia. (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2008:10, 51-52)

Lakiehdotuksessa irtaimiston käyttöoikeus on otettu erilleen yhteisen kodin käyttöoikeudesta, vaikka säännökset ovat sisällöltään ja edellytyksiltään samankaltaiset. Tuomioistuin voi avopuolison hakemuksesta oikeuttaa toisen osapuolen käyttämään sellaista irtainta esinettä, joka on tarkoitettu yhteisesti käytettäväksi asuntoirtaimistona, toisen osapuolen työvälineenä tai lasten henkilökohtaista käyttöä varten, vaikka omistussuhde olisi yhteinen tai pelkästään toisen. Eri irtainryhmien osalta käyttöoikeuden määrääminen voidaan erottaa toisistaan. Irtaimen omaisuuden omistussuhteet ovat vaikeammin näytettävissä toteen, mutta omaisuuden jaossa ne viimeistään selvitetään. Irtaimistoon voidaan myöntää myös määräaikainen käyttöoikeus. Jos toinen puoliso omistaa irtaimiston yksin, tarvitaan erittäin painava syy, jotta käyttöoikeus myönnetään toiselle osapuolelle, esimerkiksi, että päätöksellä pyritään turvaamaan irtaimen omaisuuden pysyminen yhteisessä kodissa. (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2008:10, 53)

Lakiehdotuksessa esitetään säännöstä sivullisen kanssa tehdystä sopimuksesta. Tällä pyritään turvaamaan yhteisen kodin sekä irtaimiston käyttöoikeutta. Muutoin toinen osapuoli voisi luovuttaa omaisuuttaan kolmannelle osapuolelle ennen päätöstä yhteiselämän lopettamisesta. AL 38 ja 39 §:n omaisuuden vallinnanrajoituksia siis sovellettaisiin avopuolisoiden omaisuuteen sen jälkeen, kun avopuoliso on saanut tiedon yhteiselämän lopettamishakemuksesta. Avopuolisoita koskisi myös AL 24 §, jolloin avopuoliso ei voi vapautua irtaimiston rajoitetusta käyttöoikeudesta sillä, että hän myy tai luovuttaa omaisuutta kolmannelle. Sopimus ei rajoita toisen avopuolison käyttöoikeutta. Käyttöoikeuden myöntäminen ei kuitenkaan estä omaisuuteen kohdistuvaa pakkotäytäntöön panoa jos omaisuutta ulosmitataan toisen osapuolen velasta. Käyttöoikeudella ei myöskään ole merkitystä, jos asunto-osakkeet ovat panttina velkojalla, joka myy ne edelleen. Panttioikeus syrjäyttää käyttöoikeuden, vaikka se olisi syntynyt myöhemmin. (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2008:10, 53)

Avoliiton päättyessä riittävästi on yhteistä kotia ja irtaimisto koskeva päätös tehtävä kiireellisesti. Tällöin tuomioistuin ei voi alkaa selvittelemään tarkasti omistussuhteita. Siksi tuomioistuimella olisikin mahdollisuus antaa väliaikainen ratkaisu, johon osapuolet voisivat

hakea muutosta. Tuomioistuin voisi käyttää päätöksentekoperusteina esimerkiksi rekisterimerkintöjä. Tuomioistuin voisi säännöksen mukaan panna yhteisen kodin ja irtaimiston käyttöoikeuden päätöksen heti täytäntöön, vaikka toinen avopuolisoista valittaisi päätöksestä. Näin turvattaisiin se, että toinen osapuoli ei pysty viivyttämään omilla toimillaan päätöksentekoa, ja säännöksen tarkoitus toteutuisi, kun avopuolison tarveharkintainen asuminen saadaan turvattua. Tuomioistuimen päätös on voimassa enintään kuusi kuukautta ja sitä voidaan hakemuksesta erityisiin syihin vedoten kerran jatkaa kuudella kuukaudella. Yhteistä kotia ja irtaimistoa koskevaa päätöstä voidaan muuttaa tai se voidaan peruuttaa, jos olosuhteet ovat muuttuneet. Päätös raukeaa kuitenkin viimeistään, kun omaisuuden erottelu on toimitettu ja se on tullut lainvoimaiseksi. Jos erottelu perustuu sopimukseen, se saa lainvoiman heti. Sopimuksen pohjalta laaditussa erottelussa ei ole muotovaatimuksia, mutta on suositeltavaa, jotta erottelusta laaditaan molempien osapuolien allekirjoittama asiakirja niin, että näyttökysymykset ovat jatkossa helposti todistettavissa. Pesänjakajan tehdessä omaisuuden erottelun, sitä voi moittia perintökaaren säännösten mukaan. Tällöin moiteaika pesänjaolle täytyy kulua umpeen tai sitä koskeva kanne lainvoimaisesti ratkaista, ennen kuin yhteiselämän lopettamista koskeva päätös raukeaa. (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2008:10, 54)

Avopuoliso, joka on oikeutettu käyttämään avoparin yhteistä tai kokonaan toisen omaisuutta, on velvollinen maksamaan korvausta käyttöoikeudestaan. Tämä erottaa avioliiton ja avoliiton keskenään, koska avioliittolain mukaan myönnetyn yhteiselämän lopettamispäätöksen mukaan käyttöön saadusta omaisuudesta ei tarvitse maksaa korvausta. Tuomioistuin voi kuitenkin määrätä, että erityisestä syystä avopuolisonkaan ei tarvitse korvauksia maksaa. Kun tuomioistuin päättää yhteiselämän lopettamisesta, sen on samalla vaadittaessa ratkaistava kysymys korvauksesta. Omaisuuden omistussuhteet täytyy ensin olla selvät, ennen kuin käyttökorvauksen suuruus voidaan määritellä. Jos korvausvaatimusta ei ole ratkaistu yhteiselämän lopettamispäätöksen yhteydessä, sitä voidaan vaatia erikseen kanteella tai korvausvaatimuksen voi esittää pesänjakajalle omaisuuden erottelun yhteydessä. Yhteiselämän lopettamishakemuksen käsittelyyn ja siihen liittyviin vaatimuksiin on soveltuvien osin voimassa AL 28, 31, ja 32 §:n säännökset. Nämä säännökset koskevat muun muassa puolison kuulemista ennen yhteiselämän lopettamispäätöksen antoa. (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2008:10, 55)

Avoliiton päättyessä suoritetaan omaisuuden erottelu, toisin kuin avioliitossa, jossa suoritetaan omaisuuden ositus. Ero johtuu siitä, että avopuolisoilla ei ole avio-oikeuden mukanaan tuomaa oikeutta toisen omaisuuteen. Erottelu toimitetaan kuitenkin vain, jos toinen osapuoli sitä vaatii. Laissa ei ole velvoitetta erottelun suorittamiselle. Lain lähtökohtana on, että kumpikin puoliso pitää oman omaisuutensa. Yhteisomistussuhteet on tarvittaessa purettava YhtOmL mukaan. Laissa ehdotetaan käytettäväksi

yhteisomistusolettamaa, jos muutoin ei saada selville omaisuuden omistussuhteita. Lain tarkoituksena on kuitenkin, että yhteisomistusolettama on viimeinen vaihtoehto. Sen edelle menevät avopuolisoiden väliset sopimukset ja näyttö omistussuhteista. (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2008:10, 56-57)

Lakiehdotuksessa annetaan kaksi erilaista toimintatapaa omaisuuden erottelun suorittamiselle: erottelusta voidaan sopia tai erottelun toimittamiseksi voidaan hakea pesänjakajaa tuomioistuimelta. Omaisuuden erottelusta tehty sopimus suositellaan tehtäväksi kirjallisesti. Jos käytetään pesänjakajaa, sen tulee tapahtua kuten perintökaaren 23 luvussa määrätään. Erottelukirja on siis laadittava kirjallisesti ja sen allekirjoittaa pesänjakaja. Sovintoerottelua ei voi moittia muotovirheen vuoksi, koska avopuolisoiden välisestä erottelusta ei ole määrätty muotovaatimuksia. Pesänjakajan tekemää erottelua sen sijaan voi moittia, kuten perintökaaren 23 luvun 10 §:ssä säädetään. Tällöin pesänjakoa tulee moittia kanteella toista avopuolisoa vastaan kuuden kuukauden kuluessa jaon toimittamisesta. Omaisuuden erottelu voi tapahtua jo, kun avopuolisot asuvat yhdessä tai vasta erilleen muuttamisen tapahduttua. (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2008:10, 57-58)

Avopuolisolla olisi oikeus saada korvausta yhteistalouden hyväksi antamastaan panoksesta lakiehdotuksessa. Yhteistalouden hyväksi annettu panos edellyttää, että toinen osapuoli on sen avulla pystynyt kartuttamaan omaisuuttaan ja yhteistalouden päättyessä omistussuhteisiin perustuva omaisuudenjako aiheuttaisi perusteettoman edun saamisen toiselle osapuolelle. Yhteistalouden hyväksi annettu panos voi olla työtä tai taloudellinen sijoitus, esimerkiksi työtä yhteisen tai toisen omistaman omaisuuden hyväksi, varojen käyttöä yhteiseen talouteen tai varojen sijoitusta toisen omistamaan omaisuuteen. Muu näihin verrattavissa oleva toiminta katsotaan myös panokseksi. Käytännön esimerkkejä näistä panoksista ovat taloustyö kotona toisen kartuttaessa omaisuuttaan työelämässä ja merkittävä rakennus- tai korjaustyö toisen omaisuuden hyväksi. Hyvityksen määrän tulee perustua harkintaan. Päätöstä tehtäessä tulee ottaa huomioon muun muassa puolisoitten panos yhteistalouteen, omaisuuden omistussuhteet ja panoksen vaikutus omaisuuden karttumiseen. (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2008:10, 58-59)

Hyvitysvaatus voidaan tehdä omaisuuden erottelun yhteydessä tai vasta sen jälkeen. Hyvitysvaatus voidaan myös sopia kuten omaisuuden erottelustakin. Jos sopimusta ei synny, hyvitystä voidaan vaatia erilliskanteella tai vaatimuksella pesänjakajalle. Pesänjakajaa ei voi hakea pelkästään hyvitysvaatus ratkaisemaan. Jos pesänjakajaa on jo haettu omaisuuden erottelua varten ja vasta sitten esitetään hyvitysvaatus tuomioistuimelle, voidaan asia siirtää pesänjakajan päätettäväksi. Jos taas hyvitysvaatus on esitetty pesänjakajalle, ei sen jälkeen enää voida tehdä vaatimusta tuomioistuimelle ja päinvastoin. Hyvitysvaatus voidaan esittää omaisuuden erottelun jälkeen kuuden kuukauden ajan.

Omaisuuuden erottelua ei kuitenkaan ole pakko toteuttaa koskaan, mutta oikeus hyvitysvaatimukseen raukeaa kolmen vuoden kuluessa siitä, kun avopuolisot muuttivat pysyvästi erilleen. (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2008:10, 59)

Avopuolisoilla on mahdollisuus perheasioiden sovitteluun. Tuomioistuimen tulee antaa tietoa siitä, kun he vastaanottavat hakemuksen yhteisen kodin tai irtaimiston käyttöoikeudesta tai hakemuksen pesänjakajan määräämistä varten. Avopuolisoita koskee myös AL 104 §:n mukainen takaisinsaanti. Omaisuuuden erottelu voidaan peräyttää, jos velallinen avopuoliso on luovuttanut omaisuuttaan toiselle huomattavasti enemmän kuin olisi tarvinnut. (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2008:10, 60)

8 Yhteenvetoa ja johtopäätöksiä

Avoliitot ovat yleistyneet huomattavissa määrin vasta 1980-luvulla. Lyhyessä ajassa avoliittojen suosio on kasvanut avioliittojen tasolle. Tämän nopean muutoksen vuoksi lainsäädäntö ei ole pysynyt mukana samassa tahdissa. Tähän päivään asti avoliitot ovat olleet vailla erityistä lainsäädäntöä ja niihin on sovellettu sellaisia lakeja, joita ei ole tarkoitettu nopeiden riitatilanteiden ratkaisuun. Tämä koskee varsinkin lisääntyneitä avoeroja, jotka riitaisuudessaan voivat olla varsin hankalia ratkottavia. Usein riidat koskevat omaisuutta ja siten muistuttavat avioeroja, mutta ovat hankalampia ratkaista, koska avioliittolaki ei koske avopareja. Koska avoerojen määrä tulevaisuudessa todennäköisesti kasvaa, on tarvetta avoliittoja koskevalle lainsäädännölle, joka ratkoisi avioliittolain tapaan riitatilanteet. Kyseinen lainsäädäntö toisi turvaa avoliiton heikommalle osapuolelle ja toisi tasapuolisuutta omaisuuden jakoon.

Tällä hetkellä merkityksellisimpiä eroja avio- ja avoerojen välillä on se, että ainoastaan avioparit voivat hakea tuomioistuimelta yhteiselämän lopettamispäätöstä. Tämän päätöksen seurauksena tuomioistuin voi velvoittaa toisen aviopuolison muuttamaan pois yhteisenä kotina käytetystä asunnosta riippumatta asunnon omistussuhteista. Avoliitossa sen sijaan avopuolisot eivät voi hakea yhteiselämän lopettamispäätöstä ja tämän vuoksi toista avopuolisoa ei voida velvoittaa muuttamaan pois yhteisestä kodista, jos se on molempien nimissä. Tällöin avopuolisot omistavat asunnon samoin oikeuksin sen myyntiin asti. Ainoan poikkeuksen muodostaa vakavan väkivallan uhka toisen avopuolison toimesta, jolloin uhattu puoliso voi hakea perheensisäistä lähestymiskieltoa ja näin saada toisen osapuolen poistumaan tilapäisesti yhteisestä kodista.

Avioparien pitää hakea eroa tuomioistuimelta ja eroprosessi kestää vähintään puoli vuotta. Avoero sen sijaan on puolisoitten keskinäinen sopimus, jota ei millään tavalla säännellä. Avoeroa koskevia muotovaatimuksia ei ole olemassa. Avioeron yhteydessä puolisoit voivat esittää liitännäisvaatimuksia, esimerkiksi lasten tapaamisoikeudesta. Riitaisessa

avoerotilanteessa avopuolison on nostettava erillinen tapaamisoikeutta koskeva kanne tuomioistuimessa.

Avio- ja avoparien omistussuhteita määrittelee nimiperiaate. Sen perusteella kumpikin puoliso omistaa sen omaisuuden, joka on hänen nimissään. Erotilanteessa avio- ja avoerojen nimiperiaatteen käytännön erot korostuvat. Avioliitossa omaisuuden jakoa säätelee avio-oikeus. Tällöin nimiperiaate ei täysin toteudu, koska toisella aviopuolisolla on avio-oikeuden mukanaan tuoma oikeus toisen omaisuuteen. Jos aviopari omistaa irtainta omaisuutta, josta ei voida näyttää, kummalle se kuuluu, se katsotaan puolisoitten yhteiseksi omaisuudeksi tasavertaisin osuuksin. Avioliitossa nimiperiaatteen käyttö on merkityksellisempää. Tällöin omaisuus jaetaan aina omistussuhteiden mukaan. Se luo eriarvoista asemaa, koska siinä ei huomioida puolisoitten panosta yhteiseen talouteen. Esimerkkinä voidaan käyttää jokseenkin yleistä tilannetta, jossa avovaimo käyttää ansaitsemansa omaisuuden perheen jokapäiväisiin kuluihin kuten ruokaan ja lasten menoihin, kun taas mies lyhentää velkaa asunnosta ja autosta sekä ostaa kodinelektroniikan omiin nimiinsä. Erotilanteessa mies saa pitää nimissään olevan omaisuuden, jolloin avovaimon taloudellinen tilanne muodostuu paljon heikommaksi.

Aviopuolisot voivat tehdä avioehtosopimuksen, joka määrittelee omaisuudenjaon erotilanteessa. Myös avopuolisot voivat sopia omistussuhteistaan avioehtosopimukseen verrattavalla sopimuksella. Avioehtosopimukselle on olemassa rajoituksia, toisin kuin avoparien tekemille sopimuksille, koska avopareja koskee sopimusvapaus.

Aviopuolisoita koskevat vallinnanrajoitussäännökset, joiden perusteella toinen puoliso ei voi esimerkiksi myydä yhteisenä kotina käytettyä asuntoa ilman toisen puolison suostumusta. Puolisoiden omistussuhteet eivät vaikuta tilanteeseen. Avioliitossa sen sijaan asunnon yksin omistava puoliso ei tarvitse toisen puolison lupaa sen myymiseen.

Avioliitossa puoliset vastaavat yhdessä yhteisestä velastaan ja yksin omista veloistaan, kuten myös pääsääntöisesti avioliitossa. Avioliitossa kuitenkin poikkeuksen muodostaa ns. elatusvelka, josta puoliset vastaavat solidaarisesti.

Aviopuolisoilla on elatusvelvollisuus toisiaan kohtaan. Tämä elatusvelvollisuus voi jatkua myös avioeron jälkeen, mikä on kuitenkin harvinaista. Avioliitossa puolisoilla ei ole velvollisuuksia toisiaan kohtaan liiton aikana eikä sen jälkeen.

Oikeusministeriön työryhmä on tehnyt lakiehdotuksen, joka koskisi yhteiselämän lopettamispäätöstä avioliiton purkauduttua. Toteutuessaan lakiehdotus lähentäisi avio- ja avopuolisoiden asemia erotilanteessa. Lakiehdotus säilyttäisi sopimusvapauden avopuolisoiden välillä, mutta turvaisi heikomman osapuolen aseman erotilanteessa. Laki selkeyttäisi riitaisia

avoerotilanteita ja niiden ratkaisua sekä toisi tasa-arvoa puolisoitten asemaan omaisuuden jaossa erotilanteessa. Laki koskisi kuitenkin ainoastaan pitkäkestoisia avoliittoja, jolloin lyhyiden liittojen jälkeen toinen osapuoli ei pääsisi hyötymään toisen kustannuksella.

Keskeisimmät vaikutukset lakiehdotuksen toteuduttua koskisivat avopuolisoiden taloutta. Erotilanteessa myös avopuolisot voisivat hakea tuomioistuimelta päätöstä yhteiselämän lopettamisesta, jolloin toinen puolisoista voitaisiin velvoittaa muuttamaan pois yhteisestä kodista. Tällöin poismuuttavalla puolisoilla olisi oikeus korvaukseen, kuten aviopareillakin tällä hetkellä on. Lakiehdotus turvaa heikomman osapuolen asemaa, koska asuntoa enemmän tarvitseva saa jäädä yhteiseen kotiin. Erittäin painavista syistä tuomioistuin voisi velvoittaa yhteisen asunnon yksin omistaneen puolison muuttamaan pois kodistaan. Nämä erittäin painavat syyt koskevat lähinnä lasten olojen turvaamista, jolloin laki oikeuttaa lasten huollosta vastaavan puolison jäämään yhteiseen kotiin lasten kanssa. Avoliittoa koskevassa lainsäädännössä irtain omaisuus on erotettu lakiehdotuksessa yhteiselämän lopettamispäätöksestä.

Ainoa muutos lakiehdotuksessa omaisuutta määrittelevään nimiperiaatteeseen olisi, että avopuolisoiden irtain omaisuus katsottaisiin heidän yhteiseksi omaisuudekseen, jos muuta ei voida näyttää toteen. Muutoksen myötä käytäntö olisi sama kuin aviopareilla, mutta avopareja tämä koskisi vasta viimeisenä vaihtoehtona, jos omistussuhteita ei saada muutoin määritettyä. Avopuolisilla pysyisi sopimusvapaus eli he voisivat yhä jakaa omaisuutensa valitsemallaan tavalla. Riitaisissa tilanteissa avopuolisot voisivat kuitenkin hakea tuomioistuimelta pesänjakajan määräämistä omaisuuden erottelua varten. Tämä käytäntö vastaisi avioliiton toimitusositusta.

Lakiehdotuksen toteutuessa avopuolisolla olisi mahdollisuus saada korvauksia antamastaan panoksesta yhteistalouden hyväksi toiselta puolisoilta. Hyvitysvaatimuksesta voisi sopia toisen osapuolen kanssa tai vaatimuksen voisi esittää pesänjakajalle tai sitä voisi hakea kanteella tuomioistuimelta. Hyvitystä voi hakea ainoastaan omaisuuden erottelun yhteydessä.

Mielestämme avoliitot kaipaavat lainsäädäntöä turvakseen, koska niiden määrällinen kasvu on ollut nopeaa ja avoliitto on suosittu perhemuoto nykypäivänä. Työryhmän esittämä lakiehdotus turvaisi heikomman osapuolen asemaa eron yhteydessä ja toisi oikeudenmukaisuutta puolisoitten keskinäisiin suhteisiin, mutta säilyttäisi kuitenkin puolisoitten välisen sopimusvapauden. Lakimuutoksella avoparit saisivat laajempaa oikeusturvaa riitaisissa erotilanteissa. Omaisuuden jaossa avoparin yhteistalous huomioitaisiin eikä avoparia kohdeltaisi enää kuten toisilleen vieraita ihmisiä.

Avoliittolainsäädännössä tärkeää on se, että sitä ei kuitenkaan rinnasteta avioliittolainsäädäntöön, vaan se pysyy muodoltaan vapaampana. Syntyäkseen avioliitto vaatii kummaltakin puolisoilta selkeän tahdonilmaisun ja koska avoliitossa tällaista ei vaadita, ei lainsäädäntökään voi olla yhtä pakottavaa. On myös hyvä, että lainsäädäntö koskisi vain pitkäaikaisempia avoliittoja, jotka perustuvat selkeästi yhteistalouteen, jotta lainsäädäntöä ei voida väärinkäyttää lyhytkestoisten liittojen jälkeen. Tällöin toinen osapuoli ei pysty hyötymään toisen varakkaamman puolison kustannuksella ansiottomasti. Prosessina esimerkiksi korvausvaatimuksen hakeminen käräjäoikeudelta voi kuitenkin tuntua hankalalta. Lisäksi siihen liittyvät aina omat kustannuksensa, koska harvoin yksityiset ihmiset ajavat yksin tuomioistuimessa omaa etuaan.

Ehdotettu lainsäädäntö saattaa lisätä viranomaisten työtä, mutta tarjoaa selkeät ohjeet avopuolisoiden riitaisten erotilanteiden käsittelyyn. Nämä poikkeuksellisen riitaiset tilanteet ovatkin niitä, jotka tähän asti ovat aiheuttaneet eniten ongelmia. Lainsäädäntö selkeyttäisi omaisuuden omistussuhteiden selvittelyä, koska se tarjoaa ratkaisutavan ristiriitatilanteisiin. Mielestämme avoparitkin ovat oikeutettuja pesänjakajaan, koska pitkän yhteistalouden päättyessä omaisuuden jako voi olla haastavaa, kuten pitkän avioliitonkin jälkeen. Jos lakimuutos toteutuu, kotona esimerkiksi lapsia hoitanut avopuoliso voisi saada korvausta puolisoiltaan eron yhteydessä. Tämä toisi mielestämme oikeutettua turvaa ja heikompi avoliiton osapuoli ei jäisi taloudelliseen ahdinkoon eron jälkeen, koska tällä hetkellä omistussuhteiden käsittely tuomioistuimessa voi viedä vuosia ja pahimmassa tapauksessa heikompi osapuoli voi joutua maksamaan toisenkin osapuolen oikeudenkäyntikulut. Lakiehdotuksessa avoliiton tunnusmerkiksi on esitetty yhdessä asumista. Tämä kohta tuntuu mielestämme hieman epäoikeudenmukaiselta, koska monet avoparit jakavat taloutensa ja omaisuutensaakin, vaikka eivät asu samassa osoitteessa. Mielestämme tämänkaltaisillakin avosuhteilla olisi oikeus kuulua lainsäädännön piiriin. Tällaiselle avoliittoja koskevalle lainsäädännölle on tarvetta, koska avioliitot ja avoliitot ovat lähentyneet toisiaan selvästi. Lakiehdotus tarjoaisi oikeudenmukaiset ratkaisukeinot turvaamaan puolisoiden omistussuhteet ja taloudellisen tilanteen avoliiton päättyessä sekä näin lainsäädäntö ulottuisi kaikkiin perhemuotoihin.

Lähteet

Kirjallisuuslähteet

Aarnio, A. & Helin, M. 1992. Suomen avioliitto-oikeus. 3. uudistettu painos. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy

Aarnio, A. & Kangas, U. 1994. Avioliitto, perintö ja testamentti. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy

Aarnio, A. & Kangas, U. 2002. Perhevarallisuus-oikeus. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy

Gottberg, E. 2007. Perhesuhteet ja lainsäädäntö. 4. ajantasaistettu painos. Vaajakoski: Gummerus Kirjapaino Oy

Kangas, U. 2006. Perhe- ja perintöoikeuden alkeet. Helsinki: Yliopistopaino

Koskelo, P. & Mahkonen, S. 1984. Avoliitto vai avioliitto. Vaasa: Vaasa Oy

Litmala, M. 2002. Lakiopas avioeroon. Helsinki: WSOY lakitieto

Makkonen, M. 2005. Avio- ja avoero pähkinänkuoressa - käytännön tietoa avio- tai avoeroa suunnitteleville. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy

Virallislähteet

Oikeusministeriön työryhmämietintö 2008:10. Yhteistalouden purkaminen avoliiton päättyessä.

Elektroniset lähteet

Tilastokeskus. [WWW-dokumentti]. <http://www.stat.fi/til/perh/2007/perh_2007_2008-05-30_tie_001.html> Perheet tyypeittäin 1950-2007 (Excel) (Luettu 28.2.2009)